

2018 Verileriyle

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve
Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM)

2018 Verileriyle Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Derleyen: Aslı E. Mert

Katkıda Bulunanlar: Bertil Emrah Oder, Şebnem Köşer Akçapar, Dikmen Bezmez, Başak Can, Özgün Çelebi, Çetin Çelik, Mine Egbatan, Fatoş Gökşen, H. Berra İnce, Aslı E. Mert, Murat Önok, Lerzan Örmeci, Kader Tekkaş Kerman, Ayşen Üstübcici, Pınar Yanardağ

Asistan: İlayda Eskitaşcıoğlu

Düzeltili: Defne Karakaya

Kapak ve kitap tasarımı: Gökçen Ergüven

© Koç Üniversitesi, 2019

İstanbul, Ekim 2019

45 sayfa

Bu rapor Koç Üniversitesi, Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sürdürülebilir Kalkınma UNESCO Kürsüsü işbirliğiyle hazırlanmıştır.

Koç Üniversitesi

Rumelifeneri Yolu 34450 Sarıyer/İstanbul

KOÇ-KAM Hakkında

Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM) 2010 yılının Mart ayında disiplinlerarası bir araştırma ve uygulama merkezi olarak kurulmuştur. Aralarında sosyoloji, sosyal psikoloji, hukuk, felsefe, siyaset bilimi ve tarihin de olduğu birçok farklı bölümden öğretim üyesi ve araştırmacı araştırmalarını paylaşmak, ortak ulusal ve uluslararası araştırma projeleri yürütmek, toplumsal cinsiyet ve kadın konularında üniversite içinde ve dışında bilimsel ve eğitici faaliyetler yürütmek amacıyla bir araya gelmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları için bir merkez işlevi gören KOÇ-KAM'da üstün nitelikli araştırma projelerini destekleyen bir araştırma ödülleri programı ve Koç Üniversitesi öğrencilerine yönelik Toplumsal Cinsiyet Sertifika Programı yürütülmektedir. Sıklıkla düzenlenen ve ev sahipliği yapılan konferans, panel ve seminer serileri aracılığıyla birçok disiplinle kesişen toplumsal cinsiyet konulu araştırmalar ilgililerle buluşturulmakta ve akademisyenler, öğrenciler, sivil toplum aktörleri, sanatçılar ve politika yapıcılar arasında toplumsal cinsiyet konularında iletişim teşvik edilmektedir. Genel olarak KOÇ-KAM, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerdeki kültürel veya toplumsal önyargılara bağlı olan kalıplara odaklanmaktadır.

Katkıda Bulunanlar

Bertil Emrah Oder
Şebnem Köşer Akçapar
Dikmen Bezmez
Başak Can
Özgün Çelebi
Çetin Çelik
Mine Egbatan
Fatoş Gökşen
H. Berra İnce
Aslı E. Mert
Murat Önok
Lerzan Örmeci
Kader Tekkaş Kerman
Ayşen Üstübcü
Pınar Yanardağ

İçindekiler

I. KAYNAKLARA ERİŞİM	7
Sağlık	9
Eğitim	10
Doğa Bilimleri, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik	12
İşgücü ve İstihdam	13
II. KESİŞİMSSEL AYRIMCILIK	17
Engellilik	19
Yaşlılık	20
Mülteciler	21
Uluslararası Göç	23
III. ADALET VE HAKLAR	27
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Anayasa Yargısı	29
Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar ve Anayasa Yargısı	32
Aile Hukuku Uyuşmazlıkları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet	35
Boşanmalar	40
KAYNAKÇA	43

Kısaltmalar

AYM	Anayasa Mahkemesi
bkz.	Bakınız
E.	Esas numarası
f.	Fıkra
HD	Yargıtay Hukuk Dairesi
HGK	Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
İBBGK	Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulu
K.	Karar numarası
K.t.	Karar Tarihi
m.	Madde numarası
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
R.G.	Resmî Gazete
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

I. KAYNAKLARA ERİŞİM

Sağlık

Temel insan haklarından biri olan sağlık, Dünya Sağlık Örgütü tarafından yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil; fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan tam bir iyilik durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle toplumun sayıca yarısından fazlasını oluşturan kadınların ve kız çocuklarının sağlık durumundan bahsedilirken hastalık ve sakatlık kadar, hastalıklar için risk oluşturan ve iyilik hâllerini sürdürmelerini etkileyen faktörlerden de bahsedilmesi oldukça önemlidir. Bu raporda, Türkiye’de kadın sağlığına ilişkin en güncel veriler kullanılarak kadın sağlığı, hastalık, ve ölüm oranlarının incelenmesinin yanı sıra hastalık açısından risk oluşturan faktörler de istatistiksel olarak irdelenecektir.

Sağlık Bakanlığı’nın 2018’de yayımladığı rapora göre, Türkiye’de yaşam kalitesiyle ilgili en önemli göstergelerden biri olan doğuşta beklenen yaşam süresi erkeklerde 75,3% ve kadınlarda ise 80,8%’dir.¹ Kadınların doğuşta beklenen yaşam süresinin erkeklere göre daha fazla olmasına ve her yıl artmasına rağmen hâlâ her iki cinsiyetin de eşit hizmet aldığı gelişmiş ülkelerdekinden düşüktür. Ayrıca, kadınların yaşam süresinin uzamasının kronik hastalıkları ve geriatrik sorunları da beraberinde getirdiği ve bu durumun kadın sağlığını olumsuz etkilediği göz ardı edilmemelidir.

Kadınlarda anne ölümü riski annenin yaşı, eğitim düzeyi, sosyoekonomik durumu, doğum sayısı, doğum öncesi bakım sayısı ve niteliği gibi birçok faktörle ilişkilidir. Türkiye’de anne ölüm oranı 2017 yılında 100.000 canlı doğumda 14,6% olarak saptandı.² Anne ölüm oranlarının, ülkenin doğusunda ve Karadeniz bölgesinde ortalamaya göre daha yüksekken batıda ve Marmara bölgesinde ortalamanın altında olduğu tespit edildi. Anne ölümlerinin nedenlerine ilişkin sonuçlara göre, ölen annelerin %48’i doğrudan, %52’si ise dolaylı olarak hayatını kaybetmektedir. Doğrudan ölümlerde en yüksek oranda görülen sebep kanamayken dolaylı ölümlerde en büyük oranda ölüm getiren sebep kardiyovasküler hastalıklardır.³

Kalp hastalıkları arasında yer alan koroner arter hastalıkları tüm dünyada her yaş grubundaki kadınlarda olduğu gibi Türkiye’de de bir numaralı ölüm sebebi olmaya devam etmektedir. Koroner arter hastalıklarına bağlı ölüm oranı kadınlarda %38 olup kadınlarda görülen tüm kanser türlerinin toplamından daha fazladır. Kadınların ölüm nedenlerinde ikinci sırada iyi ve kötü huylu tümörler (%19,7) ve üçüncü sırada solunum sistemi hastalıkları (%11) yer almaktadır.⁴

Kadınlarda en sık görülen kanser türlerinin başında meme (%24,7), tiroid (%12,1), kolorektal (%8,3), uterus korpusu (%5,5) ve akciğer (%5,1) kanserleri gelmekte olup bu kanserleri sırasıyla mide (%3,7), over (%2,8), non-hodgkin lenfoma (%2,8), uterus serviksi (%2,5) ve beyin-sinir sistemi (%2,1) kanserleri izlemektedir.⁵ Meme kanseri Türkiye’de kadınlarda görülen kanser türleri arasında birinci sırada yer almasına rağmen, 15 yaş ve üzeri kadınların %60,6’sı kendi kendine meme muayenesi (KKMM) yapmamaktadır. Kadınların sadece %19,7’si ayda bir kez düzenli olarak KKMM yaparken %11,9’u üç aydan daha uzun sürede bir ve %7,9’u ise üç ayda bir kez muayene yapmaktadır.⁶

Kadın sağlığı açısından davranışsal bir risk faktörü olan tütün kullanımına yönelik önleyici ve azaltıcı politikalarla birlikte, yıllar içerisinde küçük oranlarda azalma meydana gelmektedir. 2014’te daha önce hiç tütün ürünü içmemiş kişiler 15 yaş üzeri nüfusun %49,8’ini oluşturuyordu. Erkeklerde bu oran %28,7, kadınlarda %70,3’tü. 2017 yılına gelindiğinde ise hiç tütün ürünü kullanmamış olanların yüzdesi %57,8’e; bu oran erkeklerde %41,8, kadınlarda %73,7’ye yükseldi. Her gün tütün kullananlar

Koroner arter hastalıklarına bağlı ölüm oranı kadınlarda %38 olup kadınlarda görülen tüm kanser türlerinin toplamından daha fazladır.

Kadınlarda en sık görülen kanser türlerinin başında meme (%24,7), tiroid (%12,1), kolorektal (%8,3), uterus korpusu (%5,5) ve akciğer (%5,1) kanserleri gelmekte olup bu kanserleri sırasıyla mide (%3,7), over (%2,8), non-hodgkin lenfoma (%2,8), uterus serviksi (%2,5) ve beyin-sinir sistemi (%2,1) kanserleri izlemektedir.

1 Berrak Bora Başara vd., *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017* (Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2018).

2 Bora Başara vd., *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017*.

3 Türkiye Anne Çocuk ve Ergen Sağlığı Enstitüsü, “Anne Ölüm Oranları 2017,” erişim tarihi 3 Mayıs 2019, <https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/anne-l-mleri>.

4 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Ölüm Nedeni İstatistikleri 2017*, Haber Bülteni 27620 (26 Nisan 2018), <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27620>.

5 Bora Başara vd., *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017*.

6 Bora Başara vd., *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017*.

açısından incelendiğinde, Türkiye'nin %31,5'lik kısmının her gün tütün ürünü tüketmeye devam ettiği ve kadınlarda da bu oranın %19,7 olduğu tespit edildi.⁷ Diğer bir davranışsal risk faktörü olan fiziksel egzersiz verileri incelendiğinde, kadınların (%13,1) erkeklere (%36,3) göre belirgin ölçüde daha az yüksek düzeyde fiziksel aktivite yaptığı ve kadınların (%61,1) erkeklere göre (%37,4) daha çok düşük düzeydeki fiziksel aktiviteyi tercih ettikleri saptandı.⁸

Kontrol edilebilen diğer biyolojik risk faktörlerinden hipertansiyon, diyabet ve yüksek kolesterolün teşhis konulma oranı kadınlarda erkeklere göre yaklaşık iki kat daha fazladır.

nüfusun 28,8%'lik kısmında obezite görüldüğü tespit edildi. Kadınlarda bu oranın %35,9, erkeklerde ise %21,6 olduğu belirlendi. Fazla kilolu ibaresinin yerine kullanılmaya başlanan obez öncesi sınıfında ise oranlar toplamda %35,6; kadınlarda %30,1, erkeklerde ise %41,2 olarak saptandı.⁹ Kontrol edilebilen diğer biyolojik risk faktörlerinden hipertansiyon, diyabet ve yüksek kolesterolün teşhis konulma oranı kadınlarda erkeklere göre yaklaşık iki kat daha fazladır. Son 12 ay içerisinde teşhis konulmuş hipertansiyon oranı erkeklerde %4,3 iken kadınlarda %9,8; diyabet oranı erkeklerde %3,4 iken kadınlarda %5,2 ve yüksek kolesterol oranı erkeklerde %3,6 iken kadınlarda %6,1 olarak saptandı.¹⁰

Eğitim

Türkiye'de kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, temel toplumsal güçlenme alanlarından en önemlisi olan eğitim süreçlerine kadınların eşit katılımının önündeki engellerin belirlenmesi ve bu engellerin aşılması için çözüm önerilerinin hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır. Araştırmalar, kadınların eğitimden erkeklerle

Türkiye'de son on yıl içinde eğitime erişim ve okullaşma alanlarında cinsiyet eşitliği büyük oranda sağlanmış olmakla birlikte coğrafi ve bölgesel farklılıklar, kız öğrencilerin yoğunlaştığı eğitim alanları ve okul türleri, okuldan erken ayrılma ve yükseköğretimde kadın öğrencilerin daha az paya sahip olmaları hâlâ eğitim alanında kat edilecek önemli mesafeler olduğunu göstermektedir.

eşit ya da onlardan daha fazla yarar sağladığını, düşük gelir grubundaki ülkelerde kadın eğitimine yapılan yatırımın erkek eğitiminden daha yüksek verimi olduğunu göstermektedir.¹¹ Türkiye'de son on yıl içinde eğitime erişim ve okullaşma alanlarında cinsiyet eşitliği büyük oranda sağlanmış olmakla birlikte coğrafi ve bölgesel farklılıklar, kız öğrencilerin yoğunlaştığı eğitim alanları ve okul türleri, okuldan erken ayrılma ve yükseköğretimde kadın öğrencilerin daha az paya sahip olmaları hâlâ eğitim alanında kat edilecek önemli mesafeler olduğunu göstermektedir.

2017-2018 yılı itibarıyla, Türkiye'de 3-5 yaş net okul öncesi okullaşma oranı %38,5'tir. Bu oran kız çocukları için %38,2, erkek çocukları için %38,84'tür. İlkokul düzeyinde %91,5 olan net okullaşma oranı cinsiyete göre çok farklılaşmadı: kızlar için %91,7, erkekler için %91,4'tür. Ortaokulda kızlar için net okullaşma oranı %94,7, erkekler için ise %94,3'tür. 2017-

2018 yılında ortaöğretimde net okullaşma oranı artarak %83,6'ya çıktı. Bu oran kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark göstermedi. Kızlarda %83,4 iken erkeklerde %83,8'dir. Ancak Güneydoğu Anadolu bölgesinde erkeklerin okullaşma oranı %71,9 iken kızlar için bu oran %67,2'de kaldı. Mesleki ve teknik ortaöğretim konusunda, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2018 yılında erkek öğrencilerin oranını %44,9, kız öğrencilerin oranını %39,5 olarak saptadı. Bu oran Türkiye'nin tüm bölgelerinde benzerlik göstermektedir.¹² 56 alanda mesleki eğitim veren mes-

7 Sarp Üner, Mehmet Balcılar ve Tokar Ergüder (ed.), *Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması: Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Prevalansı 2017 (STEPS)* (Ankara: Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Ofisi, 2018).

8 Üner, Balcılar, Ergüder (ed.), *Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması*.

9 Üner, Balcılar, Ergüder (ed.), *Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması*; Bora Başara vd., *Sağlık İstatistikleri Yılı: 2017*.

10 Üner, Balcılar, Ergüder (ed.), *Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması*.

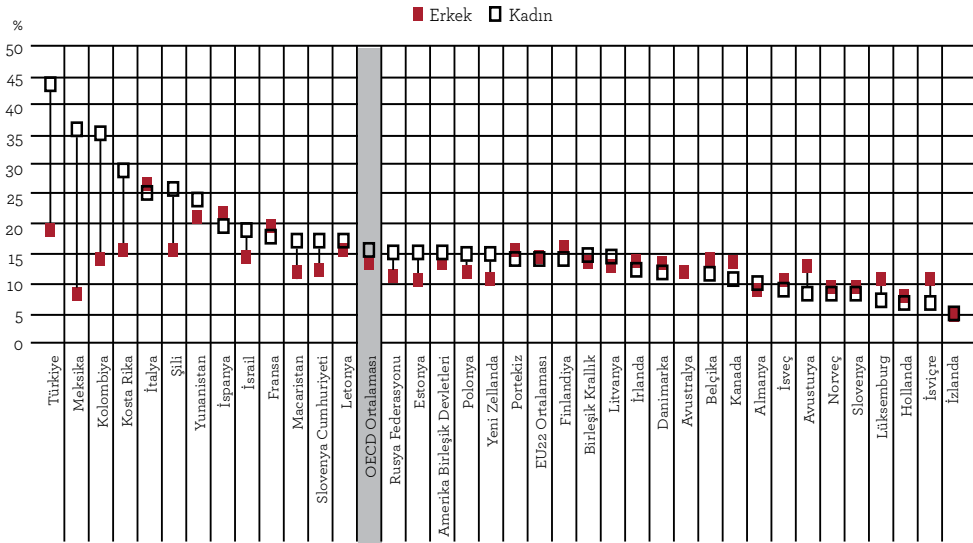
11 Evan D. Peet, Günther Fink ve Wafaie Fawzi. "Returns to Education in Developing Countries: Evidence from the Living Standards and Measurement Study Surveys," *Economics of Education Review* 49 (Aralık 2016).

12 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2017-2018* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018), https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf.

lek ve teknik liselerinde belirli alanlardaki kadın-erkek öğrenci dağılımları cinsiyetçi rolleri göstermesi açısından önemlidir. Örneğin aile hizmetleri bölümündeki kız öğrenci oranları %96, çocuk gelişimi ve eğitim alanında %99, hasta ve yaşlı hizmetleri alanında %93 iken bilişim teknolojileri alanında %39, biyomedikalde %34, elektrik-elektronik bölümünde ise %2,8'dir.¹³ Ortaöğretim kurumlarında okul türlerine göre bir ayrıştırma yapıldığında meslek liseleri kapsamındaki imam hatip liselerinde kız öğrenci oranları %56, fen liselerinde %54, sosyal bilim liselerinde %65 ve spor liselerinde %27,9'dur.¹⁴

Okullaşma oranı kadar okula devam ve okuldan erken ayrılma oranları da eğitime erişimin önemli göstergelerindedir. Araştırmalar özellikle kız çocuklarının okuldan erken ayrılma konusunda daha fazla risk taşıdıklarını göstermektedir.¹⁵ 2018 MEB verilerine göre 15-19 yaş arasında olup ilköğretimden ayrılma oranları kızlarda %9,7, erkeklerde %5,9'dur. Bu oran kızlar için Güneydoğu Anadolu'da %30'lara kadar yükselmektedir. Ortaöğretimden erken ayrılma ise toplamda %43,6 gibi oldukça yüksek bir oran olmakla birlikte cinsiyet ayrımı göstermemektedir. Ancak yine Güneydoğu Anadolu bölgesinde kızların eğitimden erken kopma oranları %70'lere kadar yükselmektedir. MEB, Güneydoğu Anadolu bölgesinde kız çocuklarının eğitimden erken ayrılma sorununa 2015 yılında başlattığı bir projeye çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Bu proje çerçevesinde 2018 yılına kadar 5.022 kız öğrenci okula geri kazandırıldı.¹⁶

2018 yılında yükseköğretimde, ilk ve ortaöğretime göre kadınların erkeklere oranla daha az katılımı izlendi. Lisans eğitiminde toplam öğrenci sayısının 45,9'u kadın iken, erkek öğrenci oranı %54,1'dir.¹⁷ Türkiye'de kadınların yükseköğretimdeki payı, %50 olan OECD ortalamasının da altında seyretmektedir.¹⁸ Açık öğretimde kadın oranları %42,2 iken erkek oranları %57,8'dir. Meslek yüksekokullarında ise yine kadınlar toplamda %41,8 iken erkekler %58,2 gibi bir orana sahiptir. Yüksek lisans seviyesinde %39 kadın oranına karşın %61 erkek oranı görülmektedir. Doktora aşamasında ise erkeklerin oranı %57,4 iken kadınların %42,6'da kaldığı görüldü.

Şekil 1. 18-24 yaş arası cinsiyete göre NEET oranları¹⁹

13 Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Görünümü Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporu*, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi, No: 1 (Kasım 2018), http://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/12134429_No1_Turkiyede_Mesleki_ve_Teknik_Egitimin_Gorunumu.pdf.

14 MEB, *Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2017-2018*.

15 Zeynep Cemalcılar ve Fatoş Gökşen, "Inequality in Social Capital: Social Capital, Social Risk and Drop-Out in the Turkish Education System," *British Journal of Sociology of Education* 35, no. 1 (2014).

16 Burcu Meltem Arık, vd. *Eğitim İzleme Raporu 2017-2018* (İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2018).

17 Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Bilgi Yönetim Sistemi, "YÖK İstatistikleri," (2018), erişim tarihi 1 Mart 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

18 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), *Education at a Glance 2018: OECD Indicators*, erişim tarihi 1 Mart 2019, https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en

19 OECD, *Education at a Glance 2018*.

Emek piyasası, ekonomik koşullar ve kültürel bağlamın yanı sıra eğitimin kapsayıcılığı ve kalitesi, eğitimden istihdama geçişi belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Türkiye’de cinsiyet ayrımının en net görüldüğü durumlardan biri eğitimden istihdama geçişteki NEET sorunudur. Ne eğitimde ne de istihdamda yer almayan grupları tanımlamak için kullanılan ve “görünmez” nüfusu ifade eden NEET (*Not in Education, Employment or Training*) kavramı oldukça ciddi bir soruna işaret etmektedir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi Türkiye’deki kadınlar tüm OECD ülkeleri arasında en yüksek NEET oranlarına sahiptir.

Eğitim durumuna göre kadınların istihdama katılım oranlarına bakıldığında eğitim düzeyi arttıkça işgücüne ve istihdama katılım oranları artmakla birlikte, 2018 yılında yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %71, istihdama katılım oranı ise %59,6 oldu. Bu oran erkekler için %89 iken 25-34 yaş arasındaki üniversite mezunu kadınların istihdama katılımında OECD ortalaması %80’di. Yine 24-34 yaş arası ortaöğretim mezunu kadınların istihdama katılımı Türkiye’de %35 iken aynı grup için OECD ortalaması %68 olarak saptandı.²⁰

Eğitim ve kadın istatistiklerinde göze çarpan başka bir veri ise öğretmenlik mesleğinin cinsiyet temelindeki kırılımında ortaya çıktı. Okul öncesi öğretmenlerin neredeyse tümü kadinken (%95); bu sayı ilköğretimde %59’a, ortaöğretimde %50’ye ve üniversite eğitiminde %43’e düşmektedir. OECD 2018 verilerine göre son on yılda bu cinsiyet ayrışması ilköğretim ve ortaöğretim seviyelerinde daha da açılırken yükseköğretimde daralmaktadır.²¹

Doğa Bilimleri, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik

Hızla gelişen teknoloji son yıllarda doğa bilimleri, teknoloji, mühendislik ve matematik (DTMM) alanlarındaki çalışmaların önemini giderek daha çok artırmaktadır. Kadınların bu alanlardaki temsili, teknolojinin hem kadınlar hem de erkekler için aynı oranda faydalı olmasında ayrıca etkin olacaktır.

2017-2018 öğretim yılında yükseköğretim kurumlarına yeni giren öğrencilerin ise %49’u kadındır. Ancak bu oranlar bilim, teknoloji ve mühendislik alanlarında %33-35 civarına gerilemektedir.

Türkiye’de 2015-2018 yılları arasında yükseköğretim gören öğrencilerin %46’sını kadınlar oluşturmaktadır. 2017-2018 öğretim yılında yükseköğretim kurumlarına yeni giren öğrencilerin ise %49’u kadındır. Ancak bu oranlar bilim, teknoloji ve mühendislik alanlarında %33-35 civarına gerilemektedir. Bu alanların alt kırılımlarına bakıldığında ise kadınların belirli bölümlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin, 2017-2018 öğretim yılında üniversiteye yeni giren kadın öğrenci oranları gıda, kimya ve tekstil mühendisliklerinde sırasıyla %72, %66 ve %61 olarak gerçekleşti. Bu oran bilişim ve iletişim teknolojilerinde %22’ye, bina ve inşaat mühendisliğinde %17’ye düşmektedir. Kadın temsili en az olduğu alan ise %11’le motorlu taşıtlar, gemiler ve uçaklarla ilgili mühendislikler oldu.²² 2018 yılında DTMM alanları mezunlarının istihdam oranı %80 olup Türkiye genelindeki erkek istihdam oranından (yaklaşık %65) anlamlı bir şekilde yüksektir.²³

Yeni mezun ve kariyerinin başında olan insanların istihdama katılımı, özellikle piyasanın son zamanlardaki eğilimlerini göstermesi açısından önemli bir kriterdir. Bu nedenle DTMM mezunu genç (22-35 yaş arasında) kadınların istihdam oranlarının verilmesi ayrıca uygundur. Bu oran 2017 yılında %60 olarak gerçekleşti. Ancak istihdam edilenlerin yalnızca %19’unun ISCO 08 meslekler sınıflamasına göre bilim ve mühendislik alanlarındaki profesyonel mesleklerde istihdam edildiği dikkat çekti.²⁴

DTMM içinde mühendislik alt grubuna bakıldığında, bu alan mezunu genç kadınların istihdam oranının %80’in üzerine çıktığı görülmektedir.²⁵ Mühendis kadınların bilim ve mühendislik alanlarında çalışma oranı

20 OECD, *Education at a Glance 2018*.

21 OECD, *Education at a Glance 2018*.

22 Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Bilgi Yönetim Sistemi, “YÖK İstatistikleri” (2018), <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

23 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Eğitim İstatistikleri” (2018), http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018.

24 Ömer Zeybek, Aliye Ahu Akgün, İlker Akgün ve Başak Demireş Özkuş, “Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Mühendislik Alanlarında Yeni Mezun Kadın Elemanların İstihdama Katılımı: Hane Halkı İşgücü Verileri Üzerine Bir Uygulama,” *EYİ Bildiri* (2018), https://www.researchgate.net/publication/328145170_Turkiye%27de_Bilim_Teknoloji_ve_Muhendislik_Alanlarında_Yeni_Mezun_Kadın_Elemanların_Istihdama_Katılımı.

25 Zeybek vd., “Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Mühendislik Alanlarında Yeni Mezun Kadın Elemanların İstihdama Katılımı.”

da, DTMM mezunu genç kadınlara kıyasla daha yüksektir ve %30'un üstüne çıkmaktadır.²⁶ Genç kadın mühendislerin istihdam oranı, Türkiye genelinde yüksek okul ve üzeri eğitim seviyesindeki genç insanlar için hesaplanan %70 seviyesinin de anlamlı bir şekilde üstündedir.²⁷ Mühendislik eğitimi alan genç kadınların, istihdam edilme olasılıklarını ciddi bir şekilde artırdıkları görülse de, DTMM alanlarında yeni mezun ve kariyerinin başındaki erkeklerin bilim ve mühendislik alanlarındaki profesyonel mesleklerde istihdam oranları, kadınlarınkinin neredeyse üç kat üzerindedir.²⁸ Tüm bu verilere bakıldığında, Türkiye'de DTMM programlarından mezun olan ve kariyerinin başındaki insanlar arasında, cinsiyet açısından dikey ayrışmanın yüksek olduğu görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli olan başka bir kriter de ücret eşitsizliğidir. 2017 yılı raporuna göre, OECD ülkeleri arasında bu eşitsizlik ortalama %13,4 olarak gerçekleşti; bu oran Türkiye için %6,9'dur. Teknolojiyle ilgili meslekler üzerinde uzmanlaşmış bir kurum olan HoneyPot, 41 OECD ve AB ülkesi içinde kadınların teknoloji alanındaki katılımını inceleyen bir rapor hazırlamıştır. Buna göre, tüm bu ülkelerde DTMM eğitimi almış kadın öğrenci oranı ortalama %24 iken Türkiye'de %37 olmuştur. Bu alandaki ücret eşitsizliği de Türkiye'de %3,1 olarak ortalamanın (%14,7) oldukça altında gerçekleşmiştir. Bunlara karşın Türkiye'de teknoloji alanında çalışan kadınların oranı %10 civarındadır ve ortalamanın (%17,5) ciddi bir şekilde altında olduğu görülmektedir.²⁹

İşgücü ve İstihdam

Türkiye'de kadınların başlıca sorun alanlarından birinin, işgücü ve istihdama katılım oranları ile katılımın gerçekleştiği alanlarda yatay (mesleğe/sektöre göre) ayrımcılık olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2018 yılında kadınların istihdama katılım oranı %29,4 olmakla birlikte, son yirmi yılda yalnızca %2,2 oranında bir yükselme gerçekleşti (1998 yılı verilerine göre kadınların istihdam oranı %27,2'dir), kadınların istihdamdaki payı 2018 yılında %31,4, erkeklerin oranı %68,6'dır.³⁰ Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) bağlamında incelediğimizde, 2018 yılında Türkiye kadınların istihdama katılım oranları bazında en alt sırada yer aldı; bir üst sıradaki Güney Afrika ile arasında %4,7, iki üst sırada yer alan Yunanistan ile ise %12,4 oranında fark bulunmaktadır.³¹

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2018 yılında kadınların istihdama katılım oranı %29,4 olmakla birlikte, son yirmi yılda yalnızca %2,2 oranında bir yükselme gerçekleşti.

2018 yılında kadınlar, işgücünün %32,5'ini oluşturdu. Kadınların işgücüne katılım düzeyleri yıl bazında irdelendiğinde ise, 1988 yılında³² bu oranın %34,3, 1998 yılında %29,2, 2008'de %24,5 ve 2018'de %34,2 düzeyinde olduğunu görüyoruz. Aşağıda yer alan, 1988, 1998, 2008 ve 2018 TÜİK verilerine dayanarak oluşturulan **Şekil 2** ve **Şekil 3**'te kadınların 1988-2018 yılları arasında her on yılda bir belirtilen işgücü ve istihdama katılım oranlarındaki örüntünün küçük farklar dahilinde oldukça benzer olduğu görülmektedir.³³ Bu örüntülerin 2008 yılında gerçekleşen küresel ekonomik krizinin etkilerini taşıdığını ve tarım istihdamında zaman içerisinde gerçekleşen daralmayla çoğunluğunu ücretsiz aile işçilerinin oluşturduğu tarımsal kadın işgücünün kent iş piyasasına daha az nitelikli işlerde yeniden entegre olmasını temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Kadınların işsizlik örüntülerine baktığımızda, 2018 yılında genel işsizlik oranının %13,9, tarım dışı işsizlik oranının ise %17,8 olduğunu görmekteyiz. 1998 verileriyle karşılaştırdığımızda, yirmi yılda kadınların genel işsizlik oranlarında %7,1 oranında bir artış, tarım dışı işsizlikte ise %0,5 oranında bir düşüş, bir başka deyişle stabil kalma durumu görülmektedir.

26 Zeybek vd., "Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Mühendislik Alanlarında Yeni Mezun Kadın Elemanların İstihdama Katılımı."

27 TÜİK, "Eğitim İstatistikleri."

28 Zeybek vd., "Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Mühendislik Alanlarında Yeni Mezun Kadın Elemanların İstihdama Katılımı."

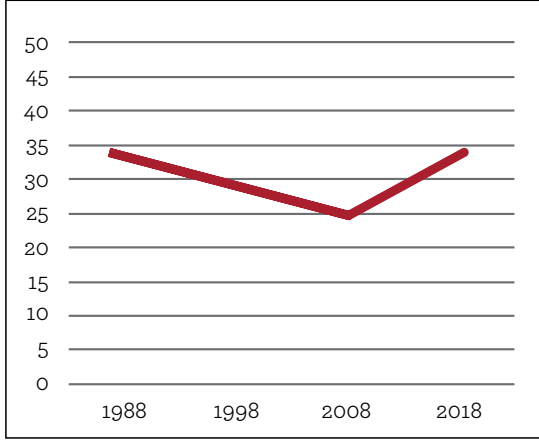
29 HoneyPot, "2018 Women in Tech Index," erişim tarihi 3 Mayıs 2019, <https://www.honeypot.io/women-in-tech-2018/eur/>.

30 İstihdam, işgücüne katılım ve işsizlik oranları tüm yıllarda 15 yaş üzeri nüfus için geçerlidir. Aksi belirtilmedikçe tüm veriler, TÜİK'in verilen yıllar için yayımladığı İşgücü İstatistikleri'nden alınmıştır.

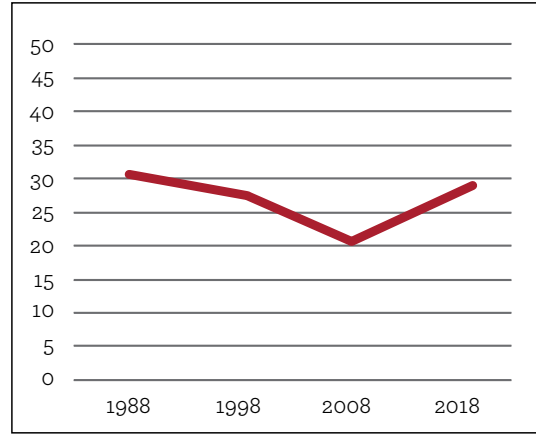
31 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), "Employment rate (Women, % of working age population, 2018 or latest available)", (2019), doi: 10.1787/1de68a9b-en, erişim tarihi 16 Temmuz 2019. Veri, çalışma yaşı (15-64) nüfusu yüzde oranlarına göre sunulmuştur.

32 1988 senesi için Ekim ayı, 1998 için Ekim ve Nisan ayı verileri ortalaması, 2008 ve 2018 yılları için yıllık ortalamalar baz alınmıştır.

33 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "İşgücü İstatistikleri," (1988, 1998, 2008, 2018), http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007.

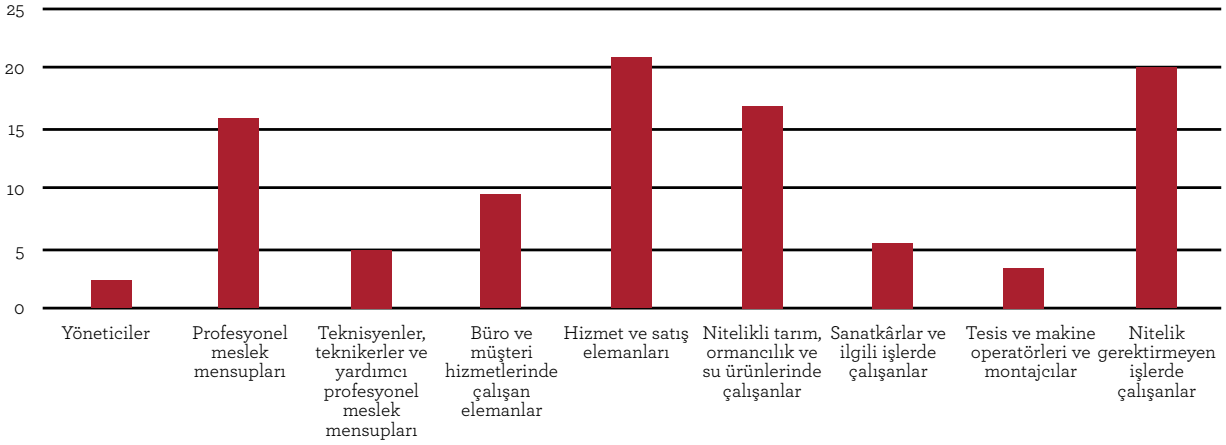

Şekil 2. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı, 1988-2018.

Şekil 3. Türkiye’de kadınların istihdama katılım oranı, 1988-2018.

Türkiye’de kadınların eğitim durumuna göre işgücü dinamiklerini 2018 yılı için TÜİK verileri doğrultusunda incelediğimizde eğitim düzeyiyle birlikte işgücüne ve istihdama katılım oranlarının arttığını gözlemlemekle birlikte, yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranlarının %71,6 olduğunu, istihdama katılım oranlarının ise %59,3 düzeyinde kaldığını görmekteyiz. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %16,1 iken lise altı eğitim düzeyine sahip kadınlarda bu oran %28,1, lise mezunu kadınlarda %34,6, mesleki veya teknik lise mezunu kadınlarda ise %42,8’dir. Okuryazar olmayan kadınların istihdama katılım oranı %15,6’dır ve bu oran lise altı eğitimliler için %25,1, lise mezunları için %27,6, mesleki veya teknik lise mezunları için ise %33,8’dir. Eğitim durumuna göre kadınların işsizlik örüntülerine baktığımızdaysa, bu oran okuryazar olmayan kadınlar için %3,5, lise altı eğitimliler için %10,8, lise mezunları için %20,3, mesleki veya teknik lise mezunları için %20,9 ve yükseköğretim mezunları için %15,6’dır.

Şekil 4. Türkiye’de 2018 yılında istihdamda yer alan kadınların mesleki gruplara göre dağılımı (ISCO 08).

İstihdama katılım oranlarına genel düzeyde bakmak önemli olmakla birlikte, dikey ve yatay ayrımcılık öğelerini anlamak için çalışan kadınların hangi meslek grubunda (ISCO 08 kategorilerine göre) yer aldığını incelemek de büyük önem taşımaktadır. 2018 yılı verilerine göre yönetici olarak çalışan kadınların oranı aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere %2,5 iken profesyonel meslek gruplarına mensup kadınlar için bu oran %15,9; teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları için %5,1; büro ve müşteri hizmetleri çalışanları için %9,6; hizmet ve satış elemanları için %21,1; nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışan kadınlar için %17; sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar için %5,4; tesis ve makine operatörleri ve montajcılar için %3,4 ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar için %20'dir.

Cam tavan örüntüsünün ülkemizde de süregelen önemli bir sorun olduğunu göz önünde bulundurarak yönetici konumunda çalışan bireylerin kadın-erkek kompozisyonuna baktığımızda ise 2018 yılında oranları %14,7 (kadın) ve %85,3 (erkek) olarak görmekteyiz.

Türkiye'de kadınların tüm sektörlerde işteki durumlarını incelediğimizde, 2018 yılında çalışan kadınların %65,4'ünün ücretli veya yevmiyeli, %1,3'ünün işveren, %9,7'sinin kendi hesabına çalışan, %23,7'sinin ücretsiz aile işçisi olarak istihdamda yer aldığını görüyoruz.

Son olarak, işgücüne dâhil olmayan kadınların 2018 yılında da "işgücüne katılmama nedeni" oranlarında en yüksek yüzdeye 54,8 ile "ev işleriyle meşgul" kategorisinin sahip olduğunu görmekteyiz. Aynı yanıtın 1998'de işgücünde yer almayan kadınlar tarafından %59,2 oranında verildiğini de değerlendirerek, kadınların istihdama katılımları önündeki en belirgin bariyerlerin başında eşitsiz ev içi iş bölümünün yer aldığını söyleyebiliriz. "Ev işleriyle meşgul" (İngilizce çevirisi "*housewife*" (ev kadını) şeklinde yapılmıştır, dolayısıyla erkekler için bir işgücüne katılmama nedeni kategorisi olarak değerlendirilmemiştir) nedenini %13,4 ile "çalışamaz hâlde (engelli, yaş nedeniyle, hastalık vb.)" ve %11,5 ile "eğitim/öğretim(in sürüyor olması)" kategorileri takip etmektedir.

İşgücüne dâhil olmayan kadınların 2018 yılında da "işgücüne katılmama nedeni" oranlarında en yüksek yüzdeye 54,8 ile "ev işleriyle meşgul" kategorisinin sahip olduğunu görmekteyiz.

Cam tavan örüntüsünün ülkemizde de süregelen önemli bir sorun olduğunu göz önünde bulundurarak yönetici konumunda çalışan bireylerin kadın-erkek kompozisyonuna baktığımızda ise 2018 yılında oranları %14,7 (kadın) ve %85,3 (erkek) olarak görmekteyiz.

II. KESİŞİMSEL AYRIMCILIK

Engellilik

Türkiye’de genel anlamda engelli kişilerin, daha özelde ise engelli kadınların yaşam koşullarına dair resmi istatistikler ne yazık ki yetersizdir. Bu alanda iki temel resmi rapor bulunmaktadır.¹ Söz konusu raporların veri toplama yöntemleri açısından uyumsuz ve güncellenmemiş olduklarını, bu nedenle de konuya dair istatistiki bilgilerimizin güvenilirliğinin sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Bu raporlar dışında alanda çalışan bazı sivil toplum örgütlerinin araştırmaları ve izleme raporları engelli kadınların koşullarına dair bilgi sahibi olmamızı mümkün kılmaktadır.² Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2002 yılındaki araştırma verilerine göre Türkiye’de engelli nüfus oranı %12,3 (yaklaşık 8,4 milyon kişi) iken 2011 yılındaki veriler aynı nüfus oranını %6,9 (yaklaşık 4,8 milyon kişi), 2016 yılındaki veriler ise %17,5 olarak ifade etmektedir. Yıllar içerisinde söz konusu nüfus oranlarında gerçekleşmiş olduğu ifade edilen bu değişim, ne yazık ki verilerin güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bu şüphe ışığında, bundan sonra sıralanan verilerin en yakın tarihte hazırlanmış raporlara ait olacağını belirtmek isteriz.

2016 yılının verilerine göre, engelli bireyler arasında okuma yazma bilmeme oranı %30,6’dır. Bu oran engelli kadınlar söz konusu olduğunda %40,4’e yükseliyor. TÜİK 2017 verilerine göre Türkiye genelinde aynı oran %3,5, kadınlar arasındaki okuma yazma bilmeme oranı ise %5,9’dur.³ Söz konusu rakamların güvenilir olduğunu varsaydığımızda, engelli bir bireyin eğitime erişim hakkını kullanmak açısından ne kadar sınırlandırılmış olduğunu görmek mümkün. Benzer bir çıkarım iş imkânlarına erişim açısından da yapılabilir. Yine TÜİK’in 2016 senesine ait verilerine göre engelli bireyler arasındaki çalışmayan kesim⁴ genel engelli nüfusunun %80,4’ünü oluştururken aynı oran kadın engelliler için %86,5’tir. Aynı sene Türkiye genelindeki işsizlik oranı ise %10,9’dur.⁵ 2017 yılındaki İŞ-KUR verilerine göre Türkiye genelinde 12.151 kişinin kamu ya da özel sektörde işe yerleştirilmiş olmasına rağmen bunun 2.025’i kadın, 10.126’sı ise erkektir. Bu bağlamda engelli kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun işlere, örneğin santral memuru vs., ya da eğitimleriyle ilgisiz işlere yerleştirilebildiğini göz önünde bulundurmak ayrımcılığın nasıl ortaya çıktığını anlamak için gereklidir.

Engelli kadınların eğitim ve çalışma yaşamına katılım konusunda karşılaşılmış oldukları eşitsizliklerin yanı sıra dikkat çekmek istediğimiz diğer bir konu ise engelli kadınlara yönelik şiddettir. 2014 yılında fiziksel şiddete uğrayan kadınların oranı %36, cinsel şiddete uğrayanların oranı %12, psikolojik ve ekonomik şiddete uğrayanların oranı sırasıyla %44 ve %30’dur.⁶ Yapılan bu çalışmada engelliliğe ilişkin bir değerlendirme yapılmamıştır. Dolayısıyla engelli kadınların uğradıkları şiddetle ilgili hem niteliksel hem de niceliksel bilgi toplanmasına ihtiyaç vardır. Engelli Kadın Derneği’nin 2013-2014 yılına dayanan raporu medya taraması, derneğe gelen hak ihlali bildirimleri ve bilgi edinme başvurularına dayanmaktadır. Bu nedenle derneğe erişimi olmayan kadınların deneyimlerinin ve medyaya yansımayan olayların içerilmediğini belirtmekte fayda görüyoruz. Örneğin, 2014 yılına ait taranan 893 haberde 25 haberin engelli kadınların uğradıkları şiddetle ilgili olduğu tespit edilmiş, engel grupları içerisinde özellikle zihinsel engelli kadınların cinsel şiddete maruz kaldığı saptanmıştır. Rapor kadına yönelik şiddetle mücadele mekanizmalarının erişilebilirliği konusuna dikkat çekmektedir. Örneğin, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Mersin, Samsun ve Trabzon’da bulunan ŞÖNİM’ler (Şiddet İzleme ve Önleme Merkezleri)⁷ incelendiğinde engelli tuvaletinin bulunmadığı,

1 Bu raporlar, 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından, o zamanki adıyla Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ile birlikte gerçekleştirilmiş olan, “Türkiye Özürlüler Araştırması”, ve 2010 yılında TÜİK ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” başlıklı çalışmalarıdır. Yalnızca engelli bireylere odaklanmayan, ancak içerisinde engelli bireylerle ilgili de istatistiki bilgi bulunduran iki adet araştırma da yine TÜİK tarafından gerçekleştirilen *Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması* (2011) ve *Türkiye Sağlık Araştırması* (2012-2016) başlıklı yayınları kapsamaktadır.

2 Ayrıntılı bilgi için, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği’nin (TOHAD) *Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu* (2014), *Engelli Bireylere Yönelik Fiziksel Cinsel Şiddet, İstismar ve Kötü Muamele Olayları İzleme Raporu* (2016) ve Engelli Kadın Derneği’nin (ENG-KAD) *Türkiye’de Engelli Kadına Yönelik Şiddet* başlıklı raporu incelenebilir.

3 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Eğitim İstatistikleri,” (2016), http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018.

4 “Çalışmayan” ifadesinin “işsizlik” anlamında mı kullanıldığı söz konusu raporda net değildir. Bu nedenle istatistiksel kıyaslamamıza yine şüpheyle yaklaşmakta yarar görüyoruz.

5 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “İşgücü İstatistikleri,” (2016), http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007.

6 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Ankara, 2015), <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>.

7 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun gereği Türkiye genelinde 14 ilde kadınların şiddete maruz kaldıklarında başvuracakları birimlerdir.

çok katlı binalarda asansör olmadığı, engelli kadınların ulaşımını kolaylaştıracak uygun araçların bulunmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra işaret dili bilen uzmanlar eksiktir ve görme engelli bireyler için hissedilebilir zemin uygulaması gibi hizmetlere erişmeyi kolaylaştırıcı düzenlemeler yoktur. Dolayısıyla şiddete maruz kalan fiziksel, işitme ya da görme engelli kadınların ŞÖNİM'leri kullanmakta zorluk yaşadığı ortaya konmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ALO 183 Sosyal Destek Hattı'nı arayan kadınların engeli olup olmadığına dair herhangi bir kayıt tutulmadığı da belirtilmektedir.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'ne sunduğu 2015 tarihli raporun 6. maddesinde verilen bilgiye göre, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı "görme engeli olan kadınların hakları konusunda kamuoyu farkındalığının artırılması ve mevcut sorunların ortadan kaldırılması için tasarlanacak politikalar için bir kaynak sağlamaya yönelik olarak 2007 ve 2008 yıllarında iki kez Görme Engelli Kadınlar Genel Kongresi düzenlemiş ve Sabancı Vakfı hibesiyle 2012 yılında Engelli Kadınların Haklara Dayalı Mücadele Basamakları projesini başlatmıştır.⁸

Türkiye'de engelli kadınlara yönelik eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle nitelikli veri toplanmasına ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür.

Engelli kadınların örgütlenmesi, yalnızca engelli kadınların değil, engelli olan ya da olmayan tüm kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesi için önemlidir.

malara ihtiyaç vardır. Engelliliğin homojen bir grup olarak ele alınmaması bu bağlamda önemlidir. Daha da önemlisi engelli kadınların örgütlenmesi, yalnızca engelli kadınların değil, engelli olan ya da olmayan tüm kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesi için önemlidir.⁹

Yaşlılık

Yaşlı nüfusun oranı her geçen yıl artmaktadır. 2018 TÜİK verilerine göre 65 yaş üstü nüfusun genel nüfusa oranı %8,8'e yükselmiştir. 2012 yılında 5.682.503 olan 65+ nüfus, 2018 yılında 7.186.204'e ulaşmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşlı (75-84) ve ileri yaşlı (85+) olarak tanımladığı grupların oranları da artmaktadır. Yaşlı nüfusun %28,6'sı 75-84 yaş aralığında, %9,2'si ise 85 yaş ve üzerindedir. Yaşlı nüfus içerisinde kadınların konumu ele alındığında yaşlılığın bir kadın sorunu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamaktadır. Kadınlarda beklenen yaşam süresi 80,8, erkeklerdeyse 75,3'tür. Ayrıca yaşlı kadınlar sayıca çoğunluktadır ve tüm yaşlı nüfusunun %55,9'unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2018).¹⁰

Yaşlı bir kadın için yoksulluk ve sosyal dışlanma riski, yaşlı bir erkeğe oranla daha yüksektir. Toplumsal olarak yaşam boyunca kadınların sırtına yüklenen ev içi sorumluluklar ve bakım işleri, eğitim olanaklarına erişememe gibi nedenler kadınları çalışma yaşamının dışına itmekte ya da güvensiz ve geçici işlerde çalışmaya mecbur bırakmaktadır.

Yaşlı kadınlar sosyoekonomik yönden dezavantajlı bir konumdadır. Yaşlı bir kadın için yoksulluk ve sosyal dışlanma riski, yaşlı bir erkeğe oranla daha yüksektir. Toplumsal olarak yaşam boyunca kadınların sırtına yüklenen ev içi sorumluluklar ve bakım işleri, eğitim olanaklarına erişememe gibi nedenler kadınları çalışma yaşamının dışına itmekte ya da güvensiz ve geçici işlerde çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Bu durum, kadınları yaşlılık döneminde ekonomik ve

8 Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD), *Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi* (2018), <http://www.tohad.org/tohad/engelli-haklari-izleme-grubu-projesi/>.

9 Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 6 engelli kadınlara ilişkindir: "i) Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır. ii) Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme'de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır."

10 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İstatistiklerle Yaşlılar, 2018*, Haber Bülteni sayı 30699 (18 Mart 2019), <http://tuik.gov.tr/Pre-HaberBultenleri.do?id=30699>.

sosyal açıdan son derece kırılgan hâle getirmektedir. Sosyal güvencesi olmayan yaşlı kadınlar özellikle eşleri öldükten sonra, ciddi bir yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ülkemizde tek kişilik hanelerin %36'sında yaşlılar yaşamaktadır.¹¹ Yalnız yaşayan yaşlı nüfusun %76,7'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Yalnız yaşayan yaşlı kadınlar psikososyal sorunlarla ve yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır. Yoksul yaşlı kadınların oranı 2011'de %17,8 iken 2015'te %18,6'ya yükselmiştir. İşgücüne katılım açısından da yaşlı kadınlar yaşlı erkeklere göre oldukça dezavantajlı durumdadır. Yaşlı erkek nüfusta işgücüne katılım oranı %19,9 iken yaşlı kadın nüfusta ise %5,8'de kalmıştır.¹²

Yaşlılık dönemine ilişkin en önemli sorunlardan birisi kuşkusuz bakımdır. İlerleyen yaşla birlikte sağlık sorunları ve bakım ihtiyacı artmaktadır. 65 yaş ve üzeri grubun %90'ında bir, %38'inde ise üç ya da daha fazla kronik sağlık sorunu olduğu düşünülmektedir.¹³ Giderek artan bakım ihtiyacına karşın ülkemizde sunulan kurumsal uzun dönemli yaşlı bakım hizmetleri son derece sınırlıdır. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018 verilerine göre ülkemizde 397 yatılı bakım kurumu yer almaktadır ve bu kurumlardan 26.495 kişi yararlanmaktadır. Kurumların 146'sı Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlıdır. Bakanlığa bağlı huzurevi ve yaşlı yaşamevlerinde toplam 14.036 kişiye hizmet verilmektedir. 2016 yılından bu yana 12 yeni huzurevi kurulmuştur ancak bunların üçü henüz faaliyete geçmemiştir. Yeni huzurevlerinin açıldığı iller Çanakkale, Denizli, Düzce, Erzincan, Isparta, Kırşehir, Kocaeli, Sinop, Tekirdağ, Tokat ve Van'dır.¹⁴ Yeni kurumlar açılıyor olsa da yaklaşık yedi milyonluk yaşlı nüfusuna sahip Türkiye'de verilen kurumsal hizmetler nüfusun %1'ini dahi kapsamamaktadır. Yaşlılara yönelik bakım sorunlarına çözüm olarak evde bakım uygulamalarına ağırlık verilen bir sosyal politika uygulanmaktadır. Evde bakım yardımından ise 156 bin yaşlı yararlanmaktadır ve bu sayı her geçen yıl artmaktadır. Evde bakılan yaşlı için bakım veren kişiye aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır. Evde bakım hizmeti verenlerin büyük çoğunluğunu yine kadınlar oluşturmaktadır. Bu hizmeti veren kadınlar, emeklilik ve sigorta hakkına sahip değildir.¹⁵ Evde bakım, yaşlılar ve bakım verenler açısından pek çok sakıncalar yaratmaktadır ancak bu sakıncaların giderilmesi konusunda şimdilik bir adım atılmamaktadır.

Mülteciler

2015 yılından beri Türkiye dünyada en çok mülteci barındıran ülke hâline gelmiştir. Türkiye'de mülteci nüfusunun 3,9 milyon kişi olduğu saptanmıştır. Bu sayının 3,6 milyonunu Suriye'den gelen ve Geçici Koruma Yönetmeliğine göre geçici koruma statüsü altındaki kişiler oluşturmaktadır. Diğerlerini ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre şartlı mülteci statüsü almış veya almayı bekleyen çoğunlukla Afganistan ve Irak'tan gelen kişiler oluşturmaktadır.¹⁶ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'ye uluslararası koruma almak için başvuru yapan kişilerin sayısı, 2017 yılında 112.415 iken 2018 yılında 114.537'dir.¹⁷

Suriyeli nüfusun 141.627'si geçici barınma merkezinde kalırken bu merkezlerin dışında kalanların sayısı 3.501.111'dir.¹⁸ Bu noktada, Türkiye'de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kentte yaşadığının altını çizmek gerekir. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin illere göre dağılımına bakıldığında İstanbul, Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Mersin, Kilis, Adana, Konya, İzmir ve Bursa nüfusun yoğunluklu olarak barındığı şehirler olarak tespit edilmiştir.¹⁹ En yüksek sayıda Suriyeli nüfusun

11 Kalkınma Bakanlığı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu, *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018* (Ankara, 2014), http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_Yaslanma.pdf.

12 Aylin Görgün Baran, "Türkiye'de Yaşlıların Dezavantajlı Konumu Kapsamında Yoksulluk ve Çalışma Yaşamına Katılım Düzeyleri," *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 11, no. 24 (2017).

13 Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı, *Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020* (Ankara, 2015), <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/508>.

14 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Huzurevi Sayısal Verileri* (2018), <https://eyh.aile.gov.tr/huzurevleri-envanteri>.

15 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması* (2016), <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/bilim-serisi/83-turkiye-de-yasli-bakim-hizmetlerinin-proaktif-yonu-ve-mali-yuku-analizi-etut-arastirmasi-2016.pdf>.

16 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Uluslararası Koruma," erişim tarihi 1 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik/3/uluslararası-koruma_363_378_4712.

17 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Göç İstatistikleri: Geçici Koruma."

18 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Göç İstatistikleri: Geçici Koruma."

19 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Göç İstatistikleri: Geçici Koruma."

bulunduğu İstanbul, Şanlıurfa ve Hatay illerinde Suriyeli nüfus il nüfusunun sırasıyla %3,71'ini, %22,18'ini ve %27,3'ünü temsil etmektedir.

Türkiye'de mülteci nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Suriyelilerin sayısı 2011'den 2015 yılına dek hızla, 2016 yılından sonra azalarak artmıştır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 2017 yılında 3.426.786 iken bu sayı 2018 yılında 3.623.192 olarak tespit edildi.²⁰ Mayıs 2019 itibarıyla, 0-4 yaş aralığında geçici koruma altındaki Suriyeliler 262.862'i erkek çocuğu, 245.490'ı kız çocuğu olmak üzere toplam 508.352 kişiden oluşmaktadır. Yeni kayıt olan kişilerle beraber, Türkiye'de doğan Suriyeli bebeklerin geçici koruma altındaki nüfusun artmasına sebep olduğu düşünülebilir. 2019 verilerine göre, 0-18 yaş arası Suriyeli nüfus 1.657.933 kişiden oluşmaktadır. Bu veriye göre Suriyeli nüfusun %46,01'ini 0-18 yaş aralığındaki çocuklar meydana getirmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli nüfusun 1.651.193'ü kadınlardan, 1.951.895'i erkeklerden oluşmaktadır.²¹ Tüm yaş guruplarında erkek nüfusunun kadınlardan fazla olduğu görülmekle beraber, kadın-erkek nüfus arasındaki en büyük sayısal fark 19-24 yaş arasında görülmektedir ve yaş arttıkça cinsiyetler arası nüfus farkı azalmaktadır. Genç kesimde kadın-erkek nüfusları arasında görülen farkın sebebi, genç kadınların kayıt edilmemesi veya kadınların Suriye'de kalmış olup erkeklerin geride kalan hanenin geçimine katkı sağlamak üzere tek başına göç etmesi olabilir.

Suriyeli nüfusun %46,01'ini 0-18 yaş aralığındaki çocuklar meydana getirmektedir.

2018 yılında Türkiye'de 553.202 resmi evlilik yapılmıştır.²² Bu evlilikleri temel alan Türkiye'de yabancı gelinlerin rakamlarına bakıldığında yabancı gelinler 22.743 kişi olup toplam evliliklerin %4,1'ini oluşturmaktadır.²³ Yabancı gelinlerin uyruklarına bakıldığında en büyük grup yabancı gelinlerin %15,7'sini oluşturan Suriyeli gelinlerdir. Yabancı damatların sayısı 2018 yılında 4.119 olup, toplam evliliklerin %0,7'si yabancı damatlarla yapılmıştır.²⁴ Suriyeli damatlar, tüm yabancı damatların %13,1'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Suriyeli erkeklere göre, Suriyeli kadınlar arasında Türkiye vatandaşıyla evlenmek daha yaygındır. Bu veriler sadece resmi evlilikleri kapsadığından, önümüzdeki dönemde, özellikle Suriye vatandaşı kadınlar ve Türkiye vatandaşı erkeklerin evlenmesinin önemli bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkacağı öngörülebilir. Bu noktada, Suriyeli genç erkek nüfusun Suriyeli genç kadın nüfustan oldukça fazla olduğunu da hesap ederek, Suriyeli erkekler arasında hem evlenme yaşının yükseleceği, hem de Türkiye vatandaşıyla evlenme oranının artacağı öngörülebilir.

Yabancı gelinlerin uyruklarına bakıldığında en büyük grup yabancı gelinlerin %15,7'sini oluşturan Suriyeli gelinlerdir.

TÜİK 2018 İstatistiklerle Çocuk verilerine göre 16-17 yaş grubunda kız çocukların evlenme oranı %3,8'dir.²⁵ Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler bazında erken yaşta evlilik verilerine net bir şekilde ulaşılacakla beraber, bu oranın Suriyeli nüfus içerisinde daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneğinin (SGDD) Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının İhtiyaç Analizi kapsamında yapılan araştırmaya göre, katılımcılar arasında 15 yaş altı evlilik %23 olarak tespit edilmiştir.²⁶ Türkiye'deki Suriyelilerin evlilik yaşına ilişkin bir veri olmasa da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Suriye'de hem ortalama ilk evlilik yaşının hem de ortalama ilk çocuk sahibi olunan yaşın Türkiye'nin altında olduğu göze alınarak, geçici koruma altındaki Suriyeliler arasında erken yaşta evliliklere daha sık rastlanıldığına yönelik çıkarımlar yapmaktadır.²⁷ Bakanlığın raporu göz önüne alındığında, çocuk

20 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Göç İstatistikleri: Geçici Koruma."

21 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Göç İstatistikleri: Geçici Koruma."

22 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2018*, Haber Bülteni sayı 30698 (1 Mart 2019), www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30698.

23 TÜİK, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2018*.

24 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2018*.

25 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). *İstatistiklerle Çocuk, 2018*. Haber Bülteni sayı 30708 (18 Nisan 2019). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30708>.

26 Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ve UN Women, *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının İhtiyaç Analizi* (Ankara, Haziran 2018), http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/The_Needs_Assessment_TR_WEB.pdf.

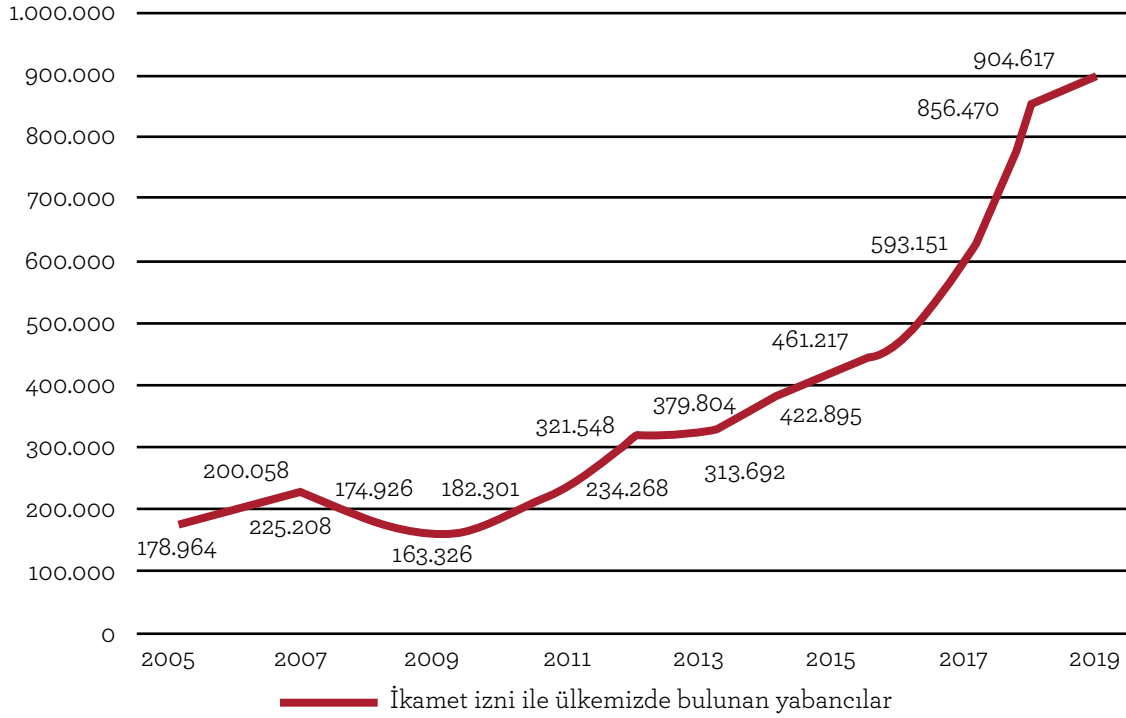
27 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması*. Araştırma ve Politika Serisi 43 (2016). www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Suriyeliler_ile_Turkiye_Cumhuriyeti_Vatandaslari_Arasindaki_Evlilik_Iliskileri_Arastirmasi.pdf.

yaşta evlilik oranlarına bakılırken, Suriyeli 15 yaş altı kız çocuklarının medeni durumu hakkında veri toplanması gerekliliğinin büyük bir önem arz ettiği görülmüştür.

Uluslararası Göç

Özellikle 1990'ların başından itibaren uluslararası göç rejiminin emek göçünden düzensiz göç rejimine everilmesi Türkiye gibi göç yolları üzerinde bulunan ülkelerin göçle ilişkisinde önemli değişiklikler ortaya çıkardı. Türkiye daha evvel sadece göç veren bir ülke iken şu anda hem göç veren hem göç alan ve hem de transit göç barındıran bir ülke konumuna geldi.²⁸ Türkiye'nin uluslararası göç profili statü, menşei ülke, göçün sebep ve motivasyonları açısından çeşitlilik göstermektedir. Bölge farklı sosyoekonomik ve eğitim düzeylerinden ulusal ve uluslararası göçmenleri, sığınmacıları ve mültecileri barındırmaktadır. Türkiye hâlihazırda dört farklı uluslararası göçmen tipolojisi barındırmaktadır. Bunlar düzenli göç, düzensiz göç, uluslararası koruma ve geçici koruma tipolojileridir.

Düzenli göç yasal prosedürlere uygun bir biçimde gelen ve yine yasal prosedürlere uygun şekilde Türkiye'de ikamet eden ve çalışan göçmenleri tanımlamaktadır. **Şekil 5**'te görüleceği üzere 21 Mart 2019 itibarıyla 900 binden fazla uluslararası göçmen Türkiye'de ikamet izniyle bulunmaktadır.

Şekil 5. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri doğrultusunda yıllara göre ikamet izniyle Türkiye'de bulunan yabancılar.²⁹

Düzenli göç içerisinde kısa dönem, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni ve çalışma izni gibi alt kategoriler bulunmaktadır. Çalışma izni kategorisinde bulunan kadın ve erkek göçmenlerin üçte birinden fazlası üniversite mezunudur.³⁰

Çalışma izni kategorisinde bulunan kadın ve erkek göçmenlerin üçte birinden fazlası üniversite mezunudur.

28 Çetin Çelik ve Ahmet İçduygu, "Schools and Refugee Children: The Case of Syrians in Turkey," *International Migration* 57 (2019): 253-267.

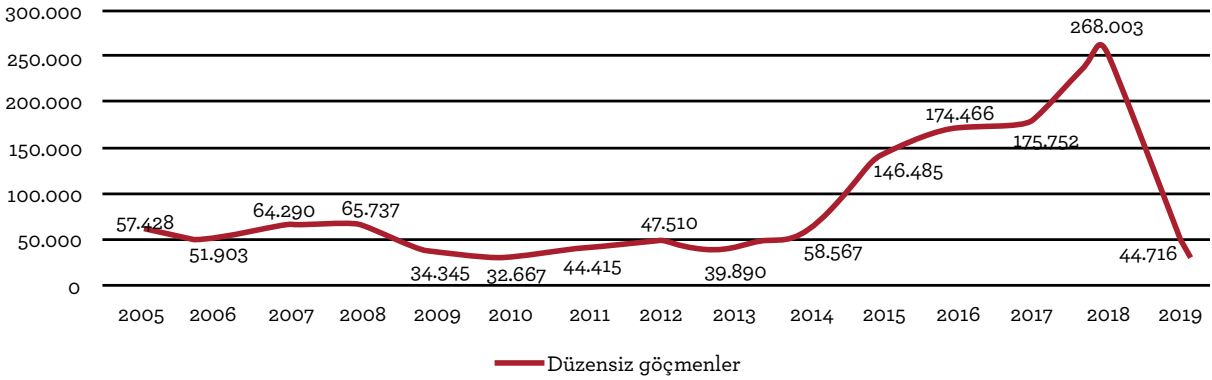
29 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Yıllara Göre İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancılar," erişim tarihi 21 Mart 2019, <http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikamet-izinleri3633784709>.

30 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Çalışma Hayatı İstatistikleri / Labour Statistics 2017*, erişim tarihi 21 Mart 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/3372/yabanciiizin2017.pdf>.

Düzensiz göç esasen statüsü olmayan göçmenleri kapsamaktadır. Bu kategorideki göçmenler yasal bir biçimde ülkeye girdikten sonra düzensiz/yasa dışı duruma düşmektedir. Aşağıda bulunan **Şekil 6**, Mart 2019 itibarıyla, Türkiye'deki düzensiz göçmenlerin yıllara göre dağılımını vermektedir. Düzensiz göçmenlerin tam bir sayısını vermek statülerinden dolayı mümkün olmasa da yakalanan göçmen sayıları üzerinden Türkiye'de toplam 400.000 civarında düzensiz göçmen olduğu tahmin edilmektedir. Bu gruptaki göçmenlerin içlerinde Türkiye üzerinden özellikle Batı Avrupa ülkelerine gitmeyi hedefleyen transit göçmenler de bulunmaktadır.

Uluslararası koruma altında bulunan göçmenler üç farklı alt kategoriye barındırmaktadır: mülteciler (haklı sebeplerle ülkesine dönemeyen Avrupa vatandaşları), şartlı mülteciler (üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar kalmasına izin verilenler), ikincil koruma (mülteci veya şartlı mülteci olmayan, ancak geri gönderildiği takdirde ciddi tehditle karşılaşacak olanlar). Önemle belirtmek gerekir ki, birazdan açıklanacağı üzere, ülkemizde farklı bir statüye sahip olan Suriyeliler, uluslararası koruma statüsü altında değildir. **Şekil 7**, Türkiye'ye yapılan uluslararası koruma başvurusu sayısını yıllara göre göstermektedir.

Geçici koruma, esasen 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile ülkemizde bulunan Suriyelilere sağlanmış bir statüdür. Bu statü, **Şekil 8**'de de gösterildiği üzere, sayıları 2019 yılının ilk çeyreğinde 3,6 milyon civarında bulunan Suriyelilerin sağlık, eğitim ve iş piyasasına erişimini de düzenlenmektedir. Ülkemizde bulunan Suriyelilerin sadece 140.704'ü Şanlıurfa, Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay, Osmaniye, Malatya ve Gaziantep'te bulunan Geçici Barınma Merkezlerinde kalırken gerisi bu merkezler dışında, Türkiye'nin hemen hemen tüm illerine dağılmış şekilde yaşamaktadır.³¹ Geçici koruma statüsündeki kişileri barındırmada ilk üç il sırasıyla 560.706 ile İstanbul, 451.434 ile Şanlıurfa ve 439.910 ile Hatay'dır.³²

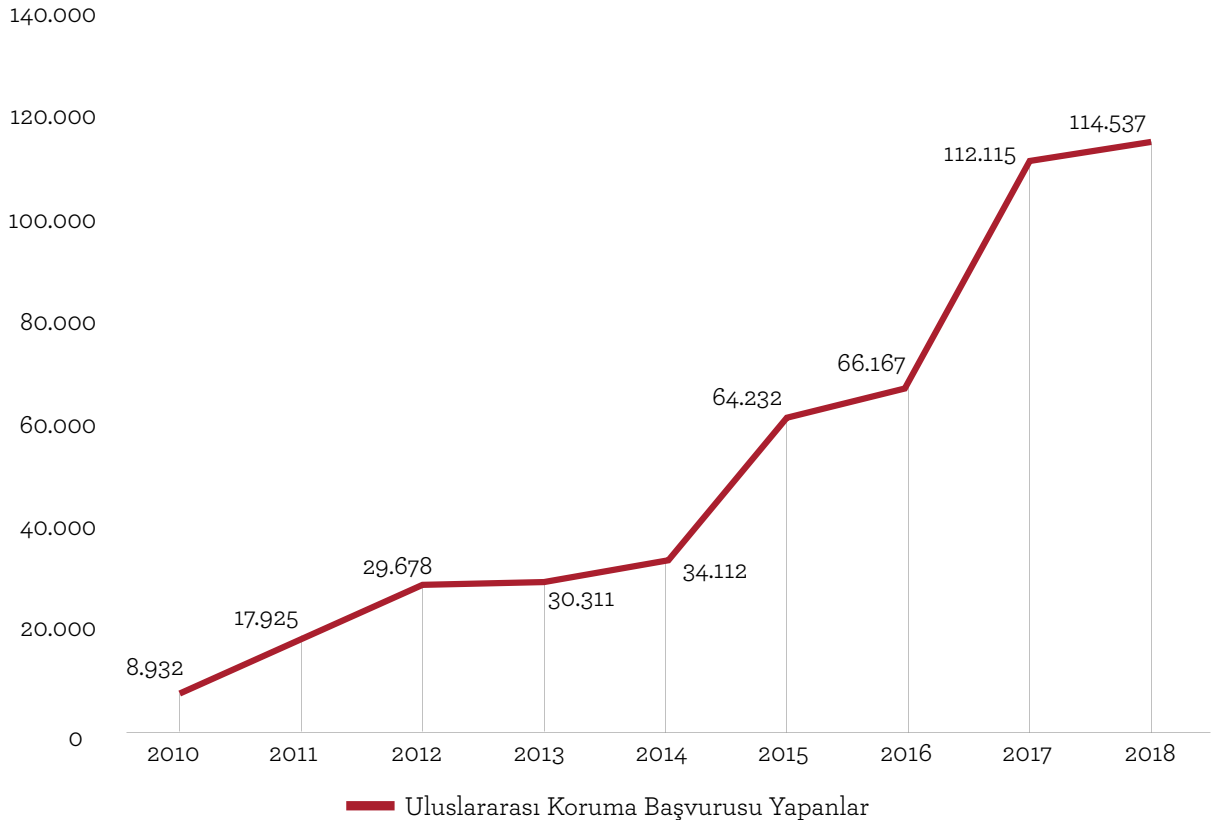

Şekil 6. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri doğrultusunda yıllara göre yakalanan düzensiz göçmenler.³³

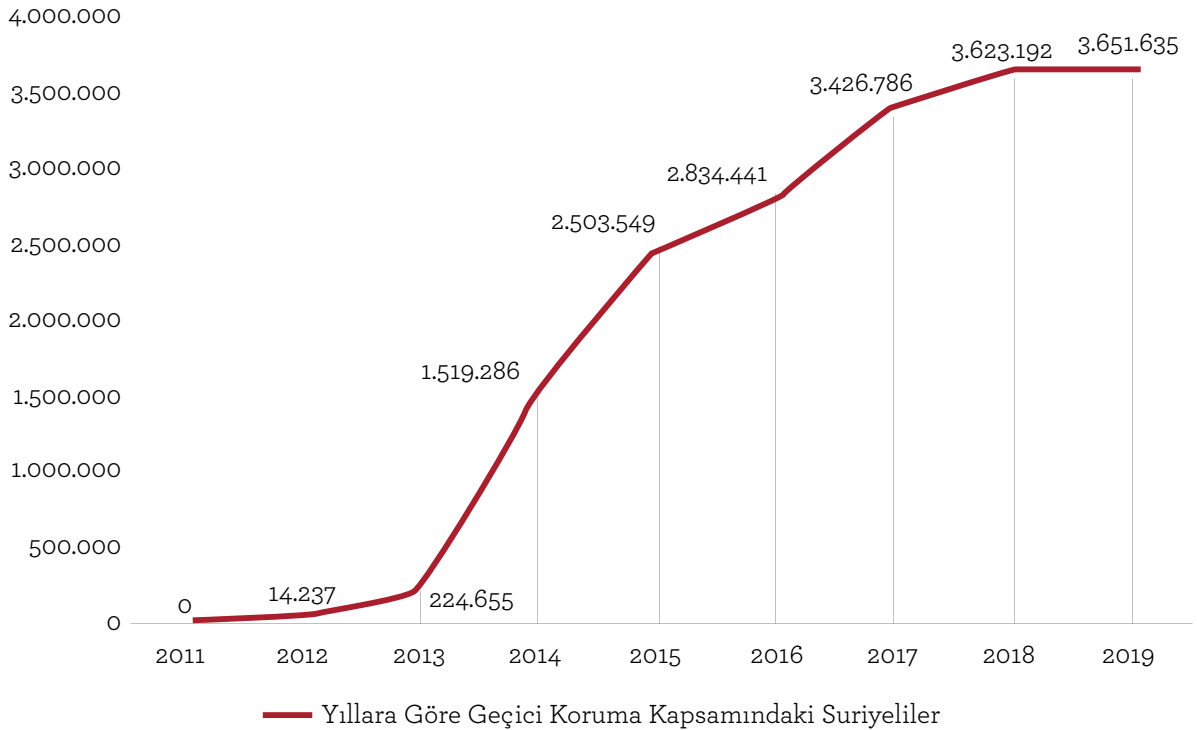
31 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler," erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.

32 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı," erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.

33 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı," erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/duzensiz-goc_363_378_4710.

Şekil 7. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri doğrultusunda yıllara göre uluslararası koruma başvurusu yapanlar.³⁴

Şekil 8. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kayıtlarında yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler.³⁵

³⁴ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu Yapanlar," erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma_363_378_4712.

³⁵ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler," erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.

2019 yılı itibarıyla geçici koruma statüsüne sahip Suriyelilerin 1.974.470'ü erkek 1.666.874'ü ise kadınlardan oluşmaktadır ve bu nüfusun yarısından fazlası 24 yaş altındadır.³⁶ Bölgesel düzeyde yapılan istatistiki analizler bu grup içerisinde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı iş bölümünden dolayı erkeklerin dışarıda ve çalışma hayatında daha etkin olduklarını, kadınların ise sıklıkla evde vakit geçirdiklerini; bunun da onların dil öğrenme süreçlerine eşitsiz şekilde yansıdığını ortaya koymaktadır.³⁷

36 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı," erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.

37 Fatma Bölükbaş, "The Language Needs Analysis of Syrian Refugees: İstanbul Sample," *The Journal of International Social Research* 9, no. 46 (2016): 21-31.

III. ADALET VE HAKLAR

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Anayasa Yargısı

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir hak olarak yargı eliyle korunması bakımından 2018 yılında Anayasa Mahkemesi önüne taşınan davalar dikkat çekti. Bu davalarda Mahkeme, cinsiyet kimliği gibi daha önce hiç ele almadığı bir konuda bireysel özerkliğin sınırlarını yorumladı ve genişletti. Ancak eşcinsel kimliğe karşı nefret söylemi, kılık kıyafete ilişkin kişisel veriler ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişki ve sadece bir cinsiyete özgü meslekler bakımından ayrımcılık iddialarının sınırlanması örneklerinde ayrımcılık temelli etkili bir denetim yapmadı.

Cinsiyet Kimliği ve Cinsiyet Değiştirmenin Anayasal Koruması

Anayasa Mahkemesi, 2018 yılında özellikle cinsiyet kimliği-bireysel özerklik ilişkisine yönelik önemli lider kararlar verdi. Bu içtihatlarla, cinsiyet değiştirme ilk kez anayasa yargısı düzeyinde ve temel haklar yönünden ele alınmış oldu.

Cinsiyet değiştirme bakımından Mahkeme, Medeni Kanun'un 40. maddesinde yer alan cinsiyet değiştirme koşullarından birini Anayasa'ya aykırı buldu.¹ Medeni Kanun'un 40. maddesi cinsiyet değiştirmeyi yargı kararı ("izin") ile kullanılabilen bir kimlik olarak düzenlemektedir. Yargısal izin verilirken, mahkemeler Medeni Kanun'da sayılan bazı koşullarla bağlıdır. Söz konusu koşullar; dava tarihinde istem sahibinin 18 yaşını doldurmuş bulunması, evli olmaması, transseksüel yapıda olup cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesiydi. Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği koşul, "üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun olma"dır. Anayasa Mahkemesi, bu içtihatla fizyolojik, biyolojik ve genetik özellikler temelinde bir "cinsiyet" tanımını yapmaktadır. Üreme organları ya da sistemleri üzerinden, cinsiyeti kadın ve erkek olarak sınıflandırmaktadır. Ancak bu tanımın, "biyolojik cinsiyet" olduğunu da kabul etmektedir. Açıkça biyolojik cinsiyetten farklı olduğunu vurguladığı "transseksüel yapıda olan kişiler" kavramını ise ilk kez kullanmaktadır. Böylece biyolojik cinsiyet ile cinsiyet kimliği arasındaki farklılık anayasa yargısı düzeyinde ve bireysel özerliğe bağlı bir tercih olarak tanınmıştır. Mahkeme, sadece doğuştan üreme yeteneği olmayan ya da doğal olarak üreme yeteneğini kaybetmiş transseksüel kişiler yanında, üreme yeteneği bulunan, ancak cinsiyet değiştirmek isteyenlerin durumunu da gözlemlemektedir:

Transseksüel yapıda olan kişiler, sahip oldukları biyolojik cinsiyetten farklı olarak kendilerini karşı cinsten hissetmekte olup bu kişiler doğuştan üreme yeteneğinden yoksun olabilecekleri gibi üreme yeteneğine sahip de olabilirler.²

Mahkeme, böylelikle üreme yeteneği mevcut kişiler yönünden tıbbi gerçekliği içerici ve bireysel özerliği güçlendirici biçimde yorumlamaktadır. Üreme yeteneğinden yoksunluğun bulunmadığı hâllerde, kanunun ön bir ameliyatı zorladığını vurgulamaktadır. Bu ameliyat, Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un 4. maddesinde koşulları belirlenen sterilizasyondur. Cinsiyet değişikliği isteyen kişilerin sterilizasyona zorlanması, ardından cinsiyet değişikliğinin mahkeme kararına dayalı olarak yapılması nedeniyle ikinci bir müdahale yaşamaları "ölçülülük ilkesi"ne aykırı görülmüştür. Üremeden yoksun kılıcı ön ameliyat süreci, "bedensel ve ruhsal olarak ilgili yönünden katlanılması gerekli olmayan bir müdahale"dir. Dolayısıyla, bireysel özerkliğin dayanağı olan kişinin maddi ve manevi varlığı ile özel yaşamın gizliliği haklarına aykırıdır (Anayasa'nın 17. ve 20. maddeleri).

Üreme yeterliliğine sahip transseksüel bireylerden Medeni Kanun gereği ön tıbbi müdahale olarak sterilizasyonun beklenmesi sorunu, İnsan Avrupa Hakları Mahkemesi önüne de taşınmıştı. 2015 yılında karara

1 Anayasa Mahkemesi, E. 2017/130, K. 2017/165, K.t. 29.11.2017, *Resmî Gazete* Sayı: 30366, 20.3.2018.

2 Anayasa Mahkemesi, E. 2017/130, K. 2017/165, paragraf 21.

bağlanan Y.Y. / Türkiye davası bu nedenle ihlal tespitiyle sonuçlanmıştı.³ Üstelik ihlal, Y.Y.'nin Yargıtay dahil olumsuz sonuçlanan başvuruları karşısında, 2013 yılında yenilediği yargısal başvurusuna ruhsal durumu ve tanık ifadeleri doğrultusuna nihayet olumlu yanıt verilmesine rağmen saptanmıştı. Cinsiyet değiştirmenin üreme yeteneğinin kaybına bağlı olması, bireysel özerkliğin sınırlanması için yeterli görülmemişti. Anayasa Mahkemesinin ulaştığı sonuç, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Y.Y. / Türkiye içtihadı ile uyumludur. Ancak Mahkeme, Türkiye'ye ilişkin bu içtihadı, ölçü norm olarak kullanmamıştır.

Anayasa Mahkemesi, 2018 yılında nüfus sicilinde yalnızca isteme bağlı olarak cinsiyet değişikliği konusunda da bir karar verdi.⁴ Bu içtihadta, Medeni Kanun'un 40. maddesinin 2. fıkrasında yer alan ve nüfus sicilindeki cinsiyet değişikliğini mahkeme kararına bağlı kılan hükmü Anayasa'ya uygun buldu. İlgili hüküm, cinsiyet değiştirme ameliyatının resmî sağlık kurulu raporuyla doğrulanması durumunda, nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yine mahkeme kararına bağlı yapılabileceğini düzenlemektedir. Anayasa Mahkemesi, bu hükmün nüfus kayıtlarına ilişkin kamu düzenini koruduğunu vurgulamaktadır. Sınırlamayı demokratik toplumda zorlayıcı bir gereksinim olarak değerlendirmektedir. Mahkeme'nin kamu düzeni gereksesi, öncelikle nüfus sicillerindeki cinsiyet değişikliğinin bir tür "hukuksal tanıma" oluşuna dayanmaktadır.

Diğer yandan, aynı kararda iş ve sosyal güvenlik mevzuatında kadınlara özgülenmiş kimi hükümler de hatırlatılmaktadır (örneğin; emeklilik yaşı, madenlerde çalışma yasağı, evlenme nedeniyle işten ayrılmada kıdem tazminatı). Mahkeme, isteme bağlı cinsiyet değişikliği hâlinde, bu tür hükümlerin biyolojik olarak erkek olan bireylere de kolaylıkla uygulanmasından kaygı duymaktadır. Aynı bağlamda çarpıcı olan Anayasa Mahkemesi'nin kadın istihdamını daraltıcı olduğu için oldukça tartışmalı görülen korumacı hükümler (madenlerde çalışma yasağı ya da evlenme nedeniyle işten ayrılma hâlinde kıdem tazminatı) ile pozitif ayrımcılığı aynı sanmasıdır. Oysa kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık, kadın-erkek eşitliğini fiilen yaşama geçirebilmek için kadınların ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşama katılımını hızlandıran geçici ve özel önlemlerdir (Kadınlara Karşı Her Türül Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi [CEDAW] madde 4/2). Diğer yandan Mahkeme'nin bu tutumu, 2008 yılında Anayasa'ya uygun bulunduğu ve evlilik nedeniyle işten ayrılmada sadece kadına kıdem tazminatı vererek cinsiyetçi rolleri benimseyen hükmü olumlamaya devam ettiğini göstermektedir.⁵

Cinsel Yönelime Dayalı Nefret Söylemi

Cinsel yönelime dayalı nefret söylemi konusu da 2018 yılında Anayasa Mahkemesi içtihadına konu oldu.⁶ Bu içtihat, Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırma ve Dayanışma Derneği'nin (Kaos GL) bireysel başvurusuna dayanmaktadır. Şikayet konusu içerik, Habervakti.com sitesindeki "Siyonist Uşakları Yine Teröre Sarıldı" başlığını taşıyan haberdir. Bu haberde adı geçen avukat Sinem Hun, "Kaos GL isimli sapkınların derneğinin avukatı" olarak anılmaktadır. Bu ifadelerden ötürü avukat Sinem Hun halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve hakaret suçlarından ötürü şikâyette bulunmuştu. Ancak Sinem Hun'un şikâyeti, savcılık tarafından kovuşturmaya yer olmadığı kararıyla reddedilmişti. Sinem Hun, bu karar nedeniyle ve kişilik haklarının zedelenmediği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine de başvurmuştu. Anayasa Mahkemesi ise haber sitesindeki ifadenin cezayı haklı kılacak tahkir ve aşağılama eşliğini geçmediğini vurgulayarak Sinem Hun başvurusunda nefret söylemi görmemişti.⁷ 2018 yılındaki karar ise Kaos GL'nin aynı konudaki başvurusu hakkındadır. Başvuru, derneğe ve temsil ettiği kadın ve erkek eşcinsel bireylere yönelik ifadenin nefret söylemi içerdiğini savunmaktadır. Derneğin şeref ve itibarının, eşitlik ilkesinin ve etkili soruşturma yükümlülüğünün zedelenmediğini ileri sürmektedir.

Anayasa Mahkemesi, Kaos GL başvurusunu, yalnızca şeref ve itibarın korunmasının dayanağı olan kişinin maddi ve manevi varlığı yönünden incelemiştir. Eşitlik ve etkili başvuru yolları açısından ayrı bir değerlendirme yapmamıştır. Bu doğrultuda, ilgili haberin odağının dernek olmadığına, derneğin isminin tam olarak verilmediğine, hedef gösterilmediğine ve haberin yayınlandığı tarihten bu yana ilgili habere daha du-

3 Affaire Y.Y. c. Turquie, Requête no 14793/08, Arrêt, 10.3.2015.

4 Anayasa Mahkemesi, E. 2015/79, K. 2017/164, K.t. 29.11.2017, *Resmî Gazete Sayı*: 30366, 20.3.2018.

5 Anayasa Mahkemesi, E. 2006/156, K. 2008/125, K.t. 19.6.2008, *Resmî Gazete Sayı*: 27066, 26.11.2008.

6 Anayasa Mahkemesi, Kaos GL Kültürel Araştırma ve Dayanışma Derneği Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/18891, K.t. 23.5.2018, *Resmî Gazete Sayı*: 30445, 8.6.2018.

7 Anayasa Mahkemesi, Sinem Hun Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/5356, K.t. 8.5.2014, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/aed46493-cef5-414e-982b-f4f721491437?wordsOnly=False>.

yarlı yaklaşılmasını gerektirecek bir olayın yaşanmadığına dayanarak nefret söylemi iddiasını reddetmiştir. Böylece cinsiyet kimliğine dayalı toplumsal bir azınlık grubun nefret söylemine konu olmasının koşulları güçleşmektedir.

Kaos GL kararı, LGBT-Q kimliğine karşı nefret söylemi konusunda medya takip ve sistemli veri analizi yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu tür analizler sorunun büyüklüğü ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkların kanıtlanması bakımından etkili olabilir. 2018 Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu, sistemli istatistiki tarama içermemekle birlikte, kadınlar ve LGBT-Q düşmanı söylemin nadir olmadığını, çarpıcı ve tekrar eden örneklerin bulunduğunu göstermektedir.⁸

Kaos GL kararı, LGBT-Q kimliğine karşı nefret söylemi konusunda medya takip ve sistemli veri analizi yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu tür analizler sorunun büyüklüğü ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkların kanıtlanması bakımından etkili olabilir.

Kılık Kıyafete Dayalı Veriler ve Toplumsal Cinsiyet

Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun'un (KVK) 6. maddesinde kılık kıyafete ilişkin veriler, özel nitelikli kişisel veriler arasında sayılmıştır. Özel nitelikli kişisel verilerin ilgili kişinin rızası olmaksızın işlenmesi yasaklanmıştır (KVK madde 6/2). Ancak sağlık ve cinsel hayat dışındaki kişisel verilerin, "kanunlarda öngörülen hâllerde ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın işlenebilmesi" kabul edilmiştir (KVK madde 6/3). Dolayısıyla kılık kıyafete ilişkin veriler de bu kapsamda açık rıza aranmaksızın kanuna dayalı olarak işlenebilecektir. Kılık kıyafete ilişkin veriler bakımından oluşan durum, 124 milletvekilinin açtığı dava sonucu Anayasa Mahkemesi önüne taşınmıştı. Bu dava, 2018 yılında karar bağlandı. Davada, Anayasa'ya aykırılık iddialarından birisi de kılık kıyafete ilişkin verinin işlenmesinde oluşabilecek toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıktı. İddianın, kadınların kıyafetleri veya özellikle başın kapalı olup olmaması yönünden önem taşıdığı açıktı. Öte yandan, ilgili kanun hükmünün kadın veya erkek giyiminde bireysel özerkliği ne ölçüde koruduğu açık değildi. Ancak Anayasa Mahkemesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve bireysel özerklik incelemesine girmeden bu davayı reddetmiştir.⁹ İlgili hükmün, "kanunlarda belirtilen hâller" gibi soyut biçimde ve olası nedenleri sıralamadan kılık kıyafet verisini işleme yetkisini tanımasını hiç tartışma konusu yapmamıştır. Oysa bu unsurlar, hukuksal belirlilik ilkesinin asgari gerekleridir. Mahkeme, ayrımcılığa neden olabilecek verilerin toplanmasını ve işlenmesini, ayrımcılıkla mücadele politikası oluşturmanın bir gereği olarak görmektedir. Fakat veri işlemenin ayrımcı uygulamalara neden olmaması için, ilgili ilke ve sınırların da kanunda belirlenmesi gereğini önemsememektedir.

Sadece Belli Bir Cinsiyetin İstihdamını Zorunlu Kılan Durumlar

2018 yılında cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağının istisnaları konusundaki anayasal içtihat, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) Kanunu'na ilişkin olarak verildi.¹⁰ İlgili kanun hükmü, TİHEK'e yapılacak şikâyetlerin kapsamını eşitlik ilkesi bakımından belirlerken bazı istisnalar içermektedir (TİHEK Kanunu madde 7/1[b]). Bu istisnaların arasında "sadece belli bir cinsiyetin istihdamını zorunlu kılan durumlar" da yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesi 122 milletvekilinin açtığı iptal davasında, söz konusu istisnanın kanunda değil, uygulamada somutlaşması gerektiğine dayanarak eşitlik ilkesine uygun olduğu sonucuna varmıştır. Benzer istisna örneklerine AB Hukuku ve Avrupa Sosyal Şartı'nda da rastlanmaktadır. Ancak bunlar, genel ve soyut değil, çok daha somut

2018 yılında cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağının istisnaları konusundaki anayasal içtihat, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) Kanunu'na ilişkin olarak verildi. İlgili kanun hükmü, TİHEK'e yapılacak şikâyetlerin kapsamını eşitlik ilkesi bakımından belirlerken bazı istisnalar içermektedir (TİHEK Kanunu madde 7/1[b]). Bu istisnaların arasında "sadece belli bir cinsiyetin istihdamını zorunlu kılan durumlar" da yer almaktadır.

8 Ezgi Kan, Merve Nebioğlu, Şeyma Özkan, Funda Tekin, Gamze Tosun, *Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu, Mayıs-Ağustos 2018* (İstanbul: Hrant Dink Vakfı, 2019), 3, 31-38; ayrıca bkz. *Medyada LGBT'lere Yönelik Nefret Söylemi* (Ankara: Pembe Hayat ve Kaos GL, 2015).

9 Anayasa Mahkemesi, E. 2016/125, K. 2017/143, K.t. 28.9.2017, *Resmî Gazete* Sayı: 30310, 23.1.2018.

10 Anayasa Mahkemesi, E. 2016/132, K. 2017/154, K.t. 15.11.2017, *Resmî Gazete* Sayı: 30282, 26.12.2017.

ve katı biçimde belirlenmiştir. Söz gelimi, 2006/54 sayılı AB Yönergesi'ne göre, sadece işin niteliği ya da yapıldığı bağlam gereği cinsiyete dayalı özelliğin iş için esas ve belirleyici, amacın meşru ve gerekliliğinin ölçülü olması hâlinde bir cinsiyete özgü istihdam mümkündür (madde 14/2).¹¹ Öte yandan, AB Hukuku'nda anılan istisna, silahlı kuvvetlerdeki yakın çatışma görevleri gibi dar yorumlanan bir uygulamaya sahiptir.¹² Buna karşılık, TİHEK Kanunu'nda istisnayı somutlaştırıcı ve daraltıcı hiçbir düzenleme yer almamaktadır. Dolayısıyla, hüküm hukuksal belirlilik açısından yeterli değildir. Tersine, çalışma yaşamındaki cinsiyetçi uygulamaları başvuru konusu yapmayı engelleyecek yoruma açıktır. Anayasa Mahkemesi ise kanunda yer almayan kimi koşulları öne sürerek ve bunların uygulamada sağlanması "olasılığı"na güvenerek ilgili hükmü Anayasa'ya uygun bulmaktadır:

İşin niteliği ve biyolojik nedenler göz önünde bulundurularak zorunlu durumlarda farklı muamele yapılması, işin doğasından veya icrasından kaynaklanıyorsa, o mesleki faaliyetle ilgili çalışma şartları bu durumu gerekli kılıyorsa ve aynı zamanda çalışması engellenen kişileri de koruyorsa söz konusu istisnaların kamu yararı amacı taşımadığı söylenemez.¹³

Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar ve Anayasa Yargısı

1 Haziran 2005'te yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nun 102-105. maddelerinde "cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar" düzenlenmiştir. Cinsel dokunulmazlığa karşı (ve bunlarla bağlantılı) suçların soruşturulmasında ve kovuşturulmasında yaşanan insan hakları ihlallerine bağlı olarak Anayasa Mahkemesince 2018 yılında birçok önemli karar verildi.

Kovuşturmaya Yer Olmadığı Kararları

2018 yılında karara bağlanan önemli bireysel başvurulardan biri, cinsel saldırı suçuna maruz kaldığı iddiasıyla Cumhuriyet Başsavcılığına başvuran, fakat soruşturma sonucunda "kovuşturmaya yer olmadığına" karar (KYOK) verilen 25-26 yaşlarında, üniversite öğrencisinin başvurusudur.¹⁴ Başvurucu, bedensel temas içeren cinsel saldırı olayının Ankara'da bir avukatlık bürosunda meydana geldiğini iddia etmektedir. Şüpheli, siyasete halen devam eden eski bir parlamenterdir. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığınca verilen KYOK'ta mağdurenin ifadelerinde çelişki olduğu ve şüpheliden intikam alma düşüncesiyle hareket ettiği öne sürülerek "mağdurenin ifadesi, samimi, tutarlı ve inandırıcı bulunmamıştır". Cinsel saldırı iddiasının davaya konu edilmemesi, Anayasa Mahkemesince "kötü muamele yasağı" açısından incelenmiştir (Anayasa madde 17 ve İnsan Hakları Sözleşmesi madde 3). Kötü muamele yasağı bağlamında devletin pozitif yükümlülükleri özel kişilerin eylemlerini de içerir. Dolayısıyla, özel kişiler tarafından gerçekleştirilecek kötü muamelelere karşı da devlet tarafından yeterli koruma ve yasal çerçeve sağlanmalıdır. Sözleşme'nin 3. maddesi "tartışılabilir" ve "makul şüphe uyandıran" kötü muamele iddialarının etkin biçimde soruşturulması yükümlülüğünü getirmektedir. Bunun için de, "bağımsız, tarafsız, kamu denetimine açık" bir soruşturma olmalıdır ve yetkili makamların "titizlikle ve çabuklukla çalışması" gerekir. Kötü muamele yasağının uygulanabilmesi için şikâyet konusu muamelelerin "asgari bir eşiğe" ulaşması gerekmektedir. Asgari eşiğin saptanmasında muamelelerin süresi, bedensel ve ruhsal etkileri ile mağdurenin cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi etkenler dikkate alınmaktadır.

Anayasa Mahkemesine göre, "başvurucuya yönelik gerçekleştiği iddia olunan eylemin ağır fiziksel müdahale içeren cinsel saldırı/nitelikli cinsel saldırıya teşebbüs suçu olduğu dikkate" alındığında, muamelelerin asgari eşiği aştığı kabul edilmelidir (para. 41). Bu bağlamda soruşturma sonucunda alınan kararın so-

11 Directive 2006/54/EC on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast), Official Journal, 26.7.2006, L 204/23. Ayrıca bkz. Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Eki madde 20/son: "Nitelikleri ya da yerine getirilme koşulları nedeniyle yalnızca belli bir cinsiyetten olan kişilere ayrılabilir mesleki etkinlikler bu Maddenin ya da bu Maddenin bazı hükümlerinin kapsamı dışında tutulabilir. Bu hüküm Tarafların, yasalar ya da düzenleyici işlemlerle, nitelikleri ya da yerine getirilme koşulları nedeniyle belli bir cinsiyetten olanlara özgülenebilecek bir meslekler listesi oluşturmaları gerektiği biçiminde yorumlanamaz."

12 European Court of Justice, Case C-273/97 Angela Maria Sirdar / The Army Board and Secretary of State for Defence [1999] ECR I-07403, 26.10. 1999; European Court of Justice, Case C-285/98 Tanja Kreil / Bundesrepublik Deutschland [2000] ECR I-69, 11.1.2000.

13 Anayasa Mahkemesi, E. 2016/132, K. 2017/154, K.t. 15.11.2017, paragraf 17.

14 Anayasa Mahkemesi, G.G.K. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/19797, K.t. 9.1.2018.

ruşturmada elde edilen tüm bulguların kapsamlı, nesnel ve tarafsız bir analizine dayalı olması gerekir. Keza, Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) madde 172/1'e göre KYOK verilmesi için "yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması" gerekmektedir. Anayasa Mahkemesinin oybirliğiyle verdiği karara göre, "yaşandığı iddia edilen çok yönlü bu olayda bir ceza mahkemesinin kapsamlı bir inceleme ve değerlendirme yapması imkânını ortadan kaldıracak şekilde bir kararın verilmesi nedeniyle" Anayasa madde 17/3'te öngörülen kötü muamele yasağının usul boyutunun ihlal edildiği sonucuna varılmıştır (para. 62).

Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı vermesinde hem olayın gerçekliğine ilişkin sağlık raporu (kanlanma ve sıyrıklar ile ruhsal rapor) hem de tarafları tanımayan bir tanığın ve diğer tanıkların gerçekliği destekleyen olgulara ilişkin ifadeleri etkili olmuştur. Diğer yandan başvurucuya karşı şantaj ve iftira suçundan dava açılmışken bağlantılı bir soruşturmaya bu tür bir ceza mahkemesi değerlendirme imkânının tanınmamış olması maddi gerçeğin ortaya çıkması açısından sorunlu görülmüştür.

KYOK ile ilgili diğer bir içtihat, çocuğun nitelikli cinsel istismarı suçuna dair yapılan soruşturmanın sonuçlanmasının kötü muamele yasağını ihlal ettiği iddiasına ilişkindir.¹⁵ Kayden 17 yaşında olan ve daha sonraki tıbbi incelemelerde kemik yaşı 19-20 olarak tespit edilen başvurucu, çok sayıda mide ilacı içerek intihara teşebbüs etmiş; hayati tehlike geçirmesine rağmen kurtarılmıştır. Kaldırıldığı Bingöl Devlet Hastanesindeki görüşmede başvurucu; yedi kişinin livata yoluyla istismarına maruz kaldığını, bu kişilerin cep telefonuna kaydettikleri bazı videoları halasının oğlunun görmesinden ötürü ilaç içtiğini beyan etmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda, hepsi çocuk yaşta olan, teknik deyişle "suça sürüklenen çocuklar" hakkında KYOK verilmiştir. Savcılık, cinsel ilişkilerin rıza dışında yaşandığına ikna olmamıştır. Suça sürüklenen çocukların telefonlarında yapılan incelemede ise suç unsuru tespit edememiştir. Anayasa Mahkemesi, bu başvuruda da kötü muamele yasağı kapsamında inceleme yapılmasına karar vermiş ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddiaları da kötü muamele yasağının etkili soruşturma yükümlülüğü kapsamında ele almıştır. Mahkeme, etkili soruşturma yükümlülüğünün kapsamına dair soyut ilkeleri de detaylı olarak açıklamış, fakat soruşturmanın etkililiğini sağlayan en alt seviyedeki incelemenin, her soruşturmanın kendine özgü koşullarına göre değişeceğini belirtmiştir (para. 125).

Anayasa Mahkemesinin ilkesel değerlendirmesi hukuksal açıdan doğrudur. Ancak olgusal değerlendirmede birtakım tereddüt doğuran durumlar göze çarpmaktadır. Anayasa Mahkemesi başvurucu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Suçta sürüklenen çocuklarla adliye bahçesinde birlikte bekledikleri sırada bu kişilerin tanıklara baskı yaptıklarını ifade etmiş olsa da baskının ne şekilde yapıldığı konusunda değerlendirmede kullanılabilecek ayrıntı vermediği gibi bu konuda yalan tanıklıktan suç ihbarında bulunma yolunu kullanma cihetine gitmemiştir. (para. 126)

Belirtmek gerekir ki somut olaydaki gibi iddialar söz konusu olduğunda, mağdure/müşteki (ve tanıklar) ile suçlananların aynı yerde tutulması başlı başına büyük bir hatadır. Bu durum, etkili soruşturma yükümlülüğüyle bağdaşmaz. Birlikte tutulan mağdure/müşteki, tanıklar ve suçlananların konuşmalarına ilişkin olarak gerçeğin araştırılmaması ve salt mağdure/müştekinin tutumuna dayalı inceleme de yetersizdir. Mahkeme, mağdure/müştekinin iddiasının araştırılıp araştırılmadığını sorgulamak yerine, onu suçlayarak iddiayı etkisiz hâle getirmektedir.

Keza kararın 130. paragrafına bakıldığında, cep telefonunda söz konusu video kayıtlarının olabileceği iddia edilen bir şahsın telefonunda inceleme yapılmadığı, buna yol açan nedenin ise "muğlak" olduğu belirtilmiştir. Bir sonraki paragrafta "Öte yandan etkili soruşturma, tarafların tüm taleplerinin karşılanacağı anlamına gelmemektedir" ve "Maddi gerçeği anlamlandırmada kanıt unsuru olarak katkısı bulunmayan ya da oldukça kısıtlı bulunan noktalarda bazı delillerin toplanıp toplanmamasında savcının bir ölçüye kadar takdir yetkisinin bulunması başlı başına soruşturmanın etkisiz icra edildiği anlamına gelmemektedir." denmektedir. Oysa suçun video kaydının bulunma ihtimalinin maddi gerçeğin ortaya çıkarılması açısından ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, bu noktadaki "muğlaklık" çok ciddi bir sorundur.

Diğer yandan, ifadesi sırasında savcının mağdureye "ikaz"da bulunduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesine göre (para. 132):

¹⁵ Anayasa Mahkemesi, A.D. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/7967, K.t. 23.5.2018

İfadesi sırasında iftira suçunu oluşturabileceği yönünde bazı anlatımlarından kuşkulanan savcının başvurusunu bu konuda ikaz etmesi, beyanların güvenilirliğini sınavarak gerek maddi gerçeğin aranmasındaki muhtemel bazı engelleri ortadan kaldırma gerekse mağdur sıfatını haiz çocuğun göz göre göre şüpheli konumuna düşmesinin önüne geçme gayesi taşıyabilir.

Ancak karardan bu “ikaz”ın içeriği anlaşılammamaktadır. Eğer bu ikaz “mağdurun yalan söylediğini” ya da en azından “onun beyanlarının doğruluğuna inanılmadığını” ona ima edecek ya da hissettirecek nitelikteyse, bunun soruşturmanın selameti açısından başlı başına ciddi bir sakatlık nedeni olduğunu söylemek gerekir. Keza, başvurusunun intihar girişiminin –olası nedenleri ve anlamı bakımından– Anayasa Mahkemesi de dâhil olmak üzere hiç bir merci tarafından dikkate alınmamış olması sorundur. Anayasa Mahkemesinin etkili ve tarafsız bir soruşturmanın asgari gereklerini sınamaksızın ve eksikleri/hataları görmezden gelerek soruşturmayı etkili ve gerekli bulması hukuken sorundur.

Reşit Olmayanla Cinsel İlişki ve İntihara Yönlendirme

Diğer önemli bir içtihat, reşit olmayanla cinsel ilişki ve intihara yönlendirme suçlarına yönelik olarak yapılan şikâyetle ilgili etkili bir soruşturma yürütülmemesi nedeniyle maddi ve manevi varlığın korunması hakkı ile yaşam hakkının ihlal edildiği iddialarına ilişkindir.¹⁶ Başvurucunun kızı 17 yaşında intihar etmiştir. Olaydan bir gün önce yapılan doktor muayenesinde ise kızın yaklaşık yedi aylık hamile olduğu anlaşılmıştır. Çocuğun babasının A.Y. olduğu adli tıp tarafından tespit edilmiştir. Şüpheli ifadesinde A.Y., müteveffa ile rızaya dayalı cinsel birliktelik yaşadıklarını söylemiştir. Manavgat Cumhuriyet Başsavcılığı, “suç tarihinde on beş yaşından büyük müteveffa ile şüpheli A.Y. arasında rızaya dayalı gerçekleşen cinsel birliktelikte cinsel istismar suçunun yasal unsurunun oluşmadığı, reşit olmayanla cinsel ilişki suçundan ise bizzat müteveffa tarafından hak düşürücü süre içinde herhangi bir şikâyetin bulunmadığından şüpheli A.Y. hakkında cezai takibat yapılmasının mümkün olmadığı, başvurusunun A.Y. ve [onun ablası] D.N. ye yönelik intihara yönlendirme suçu iddiası açısından” yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle, dava açılmasına yer olmadığına karar vermiştir.

Bu başvuru bakımından Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 36. ve 40. maddelerinde güvence altına alınan adil yargılanma ve etkili başvuru hakları ile bağlantı kurmuş ve başvuru tarafından ileri sürülen iddiaları yaşama hakkının usuli boyutu (yani etkili soruşturma yükümlülüğü) kapsamında incelemiştir. Bu noktada herhangi bir eksiklik görülmediğinden, başvurunun bu kısmı açıkça dayanaktan yoksun bulunarak reddedilmiştir. Anayasa madde 17 açısından yapılan incelemede, başvuru babanın, cinsel ilişkiyi kendisinin öğrendiği tarihten itibaren süresinde yaptığı şikâyet üzerine kovuşturma başlatılmamasından şikâyetçi olması irdelenmiştir. Bu noktada, ebeveynin şikâyet hakkının suçun mağduru çocuğun şikâyet hakkından bağımsız olmadığına ve ebeveyn ile çocuğun iradelerinin çatışması durumunda çocuğun iradesine üstünlük tanınması gerektiğine dair Yargıtay kararlarına atıf yapılmıştır.

Çocuğun Cinsel İstismara Uğradıktan Sonra Öldürülmesi

Cinsel suçlara ilişkin diğer bir içtihat, organ sokmak suretiyle çocukların cinsel istismarı suçunun nitelikli hâline maruz bırakıldıktan sonra öldürülen 15 yaşındaki bir kız çocuğunun ailesinin başvurusuna dayanmaktadır.¹⁷ İçtihadın dikkat çekici yönü, sanıklara verilen cezaların yetersizliği iddiasının değerlendirilmesidir. Yerel ağır ceza mahkemesi, A.E.’yi, kasten öldürmenin nitelikli hâlini azmettirmekten ötürü ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına; organ sokmak suretiyle çocuğun nitelikli cinsel istismarı suçunu işledikleri gerekçesiyle H.E.’yi 10 yıl, V.E.’yi 8 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir. Bir sanık da beraat etmiştir. Yargıtay, delil yetersizliğinden ötürü A.E. hakkındaki hükmü bozmuş, H.E. ve V.E.’nin cezalarını onamıştır. Ne yazık ki, H.E. ve V.E. hakkındaki kararların tamamı Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisinin başladığı 23/9/2012 tarihinden önce, 12/6/2012 tarihinde kesinleştiği için, başvurunun bu kısmı zaman bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilebilir bulunmadı. Böylece, işlenen fiilin ağırlığına ve failerin kusuruna göre oldukça hafif gibi duran cezaların orantılılığı ve caydırıcılığı tartışılmamıştır.

Öte yandan, mağdur kız çocuğunun öldürülmesi bakımından hiç kimsenin ceza almaması da başvuru

¹⁶ Anayasa Mahkemesi, Hacı Polat Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/15959, K.t. 8.3.2018.

¹⁷ Anayasa Mahkemesi, Nefise Erdoğan ve Abdurrahman Erdoğan Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/4616, K.t. 7.2.2018.

konusu yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, kız çocuğunu öldürdüğü tespit edilen failin ölümü nedeniyle onun hakkındaki kamu davasının düştüğüne; cinayete azmettirmekten ötürü mahkûm edilen sanığın ise delil yetersizliği gerekçesiyle Yargıtay tarafından suçsuz bulunduğu dikkat çekmiştir. Anayasa Mahkemesine göre (para. 59),

soruşturmada, başvuru sahiplerinin iddialarının aksine elde edilen delillerin kapsamlı, nesnel ve tarafsız bir analizine dayalı olarak sonuca ulaşmadığını söyleyebilmeyi mümkün kılan bir durum söz konusu değildir. Bu konuda başvuru sahiplerinin aksi yöndeki iddiaları doğrultusunda kesin ikna edici nitelikte bir bilgi ve bulgu da elde edilememiştir.

Sonuç olarak, “yaşam hakkının etkili soruşturma yükümlülüğüne ilişkin usul boyutunun ihlal edildiğine ilişkin iddia” açıkça dayanaktan yoksun bulunmuştur.

Cinsel Saldırı Suçları ve Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararı

Anayasa Mahkemesi, cinsel saldırı suçundan yargılanan sanık hakkında hükümün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kararı verilmesi nedeniyle kötü muamele yasağının ihlal edildiği iddiasını da incelemiştir.¹⁸ CMK madde 231/5'e göre “Sanığa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda hükmolunan ceza, iki yıl veya daha az süreli hapis veya adli para cezası ise” HAGB kararı verilebilir. Aynı hükme göre HAGB “kurulan hükümün sanık hakkında bir hukuki sonuç doğurmamasını ifade eder.” HAGB durumunda sanık hapse girmemekte, adli para cezası ödememekte, hatta mahkûm edilmiş de sayılmamaktadır. Davaya konu olay kabaca şöyledir. Başvurucu, aralarında sanığın da bulunduğu diğer 10-15 kadar kişiyle birlikte, W.J.L.’nin evine gitmiştir. Evde konaklamak isteyenlerden olan başvuru sahibi, ev sahibinin gösterdiği odada tek başına uyumaktadır. Başvurucu sabah saatlerinde bir anda uyanmış ve G.C.’nin belden aşağı kısmının çıplak bir şekilde karşısında olduğunu görmüştür. Ceza mahkemelerinin kabulüne göre; halen giyiniği (kot pantolon ve tişört şeklinde) olduğunu fark eden başvuru sahibi, G.C.’nin, göğüslerine ve karnına dokunarak mastürbasyon yaptığını algılayınca bağıarak yataktan çıkmış, salonda bulunan ev sahibinin yanına koşmuş, arkasından da G.C. yarı çıplak bir hâlde salonda bulunan W.J.L. ile başvuru sahibinin yanına gitmiştir. Ev sahibi W.J.L.’nin olaydan haberdar olması üzerine, başvuru sahibinin talebiyle kolluk görevlilerine haber verilmiştir. Somut olayda, İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesince cinsel saldırı eylemini gerçekleştirdiği tespit edilen G.C.’nin TCK madde 102/1 gereği alt sınır olan 2 yıl hapis cezasıyla cezalandırılmasına karar verilmiş, “duruşmadaki iyi hali ve yargılama sürecindeki davranışları” göz önünde bulundurularak cezasında takdiri indirim uygulanmış ve sonuç olarak 1 yıl 8 ay hapis cezasıyla cezalandırılmasına dair hüküm kurulmuştur. “Cezanın miktarı, G.C.’nin sabıkasız geçmişi ve kişilik özellikleri” dikkate alınarak verilen bu hükümün açıklanması geri bırakılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin bu noktada cinsel suçlarla mücadelede cezasızlık ve ceza adaletsizliği yönünden çok önemli bir değerlendirme yaptığı görülmektedir:

(C)eza miktarı tayinine Anayasa Mahkemesinin müdahalesi kural olarak düşünülmez ise de takdir yetkisinin bu tür olaylara müsamaha gösterme şeklinde kullanılması, etkin yargısal korumayı zayıflatarak temel hak ve hürriyetlerin zedelenmesine yol açabilecektir. (para. 158)

Olayda, mahkemeler uygulanabilecek en alt cezayı vermiştir. Oysa başvuru konusu olay, başvuru sahibinin bilinci yerinde olmaksızın ağır travma yaşaması ve sağlık raporlarının da bunu belgelemesidir. Bu bakımdan, yaptırımın caydırıcılık etkisi yönünden incelenmesi gerekir.

Anayasa Mahkemesine göre, HAGB kararının caydırıcı yasal tedbirleri fiilen etkisiz kılıp kılmadığı incelenmelidir. Başvuru konusu olayda ise ceza mahkemeleri takdir yetkilerini eylemlere hiçbir şekilde katlanılamayacağını kanıtlayacak yönde kullanmamıştır. Tersine, HAGB’yi “cinsel saldırı eyleminin sonuçlarını hafifletmek için

Anayasa Mahkemesinin cinsel suçlarla mücadelede cezasızlık ve ceza adaletsizliği yönünden çok önemli bir değerlendirme yaptığı görülmektedir:

(C)eza miktarı tayinine Anayasa Mahkemesinin müdahalesi kural olarak düşünülmez ise de takdir yetkisinin bu tür olaylara müsamaha gösterme şeklinde kullanılması, etkin yargısal korumayı zayıflatarak temel hak ve hürriyetlerin zedelenmesine yol açabilecektir. (para. 158)

18 Anayasa Mahkemesi [Genel Kurul], E.A. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/19112, K.t. 17.5.2018.

Gerçek eşitliğin sağlanması amacı, uygulayıcılara, özellikle mahkemelere kuralların bu amaca uygun olarak yorumlanması ve uygulanması yönünde bir görev yüklemektedir. Bu çerçevede, hukuk kurallarının somut olaylara nasıl uygulandığını gösteren yargı kararlarının, geleneksel cinsiyet rollerini sarmalayarak yeniden mi ürettiği yoksa eşitlikçi rollerin yaşama geçirilmesini mi sağladığının irdelenmesi, toplumsal cinsiyet sorununda haklar açısından hangi noktada olduğumuzun belirlenmesi açısından elzem nitelik taşımaktadır.

lerin dağılımına, dolayısıyla toplumun kadından ve erkekten beklentilerinin belirlenmesine ilişkin değer yargılarına ilişkin emareler taşımaktadır. Bu çerçevede, 2018 yılına ilişkin Yargıtay uygulamasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaşama geçirilmesi açısından bazı kararların öne çıktığı görülmektedir.

Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün Aile Hukuku Uyuşmazlıklarına Yansıması

Türk Medeni Kanunu'nun¹⁹ boşanan eşlerin tazminat ve yoksulluk nafakasına ilişkin haklarını, temel olarak boşanmaya sebep olan olaylarda kusurlarının bulunup bulunmamasına ve bu kusurun derecesine bağlı olarak düzenlemiş olması,²⁰ boşanma davalarında kusur tespitini mahkemece karara bağlanması gereken bir mesele hâline getirmektedir. Kusur tespiti, esasında aile birliği içinde kadından ve erkekten beklenen davranışlara ilişkin bir değerlendirmeyi yansıtmaktadır. Nitekim belirli bir davranışın boşanma davası çerçevesinde kadına veya erkeğe kusur olarak atfedilmesi, kadın veya erkeğin evlilik birliği içinde kendilerinden beklenen davranışı göstermemiş olmalarından kaynaklanmakta; böylece kadını ev işleri ve çocuk bakımı, erkeği ise maddi ihtiyaçların sağlanması rollerine indirgeyen cinsiyete dayalı işbölümü anlayışının mahkemelerde de benimsenip benimsenmediğini göstermektedir. Bu çerçevede, 2018 yılında verilen bazı kararlarda kadının "evin bakımı, yeme, içme, temizlik gibi işleri yapmada eksiklik" göstermiş olmasının ispatlanması hâlinde kadına kusur olarak yükletilebileceği,²¹ kadının "çocuk olması için gerekli ilaç tedavisinden kaçınma"sının da kusur olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır²². Bununla beraber Yargıtay'ın, diğer olgular yanında, "av arkadaşlarını evine getirip eşine hizmet ettirdiği" olgusunu da erkeğe kusur olarak atfetmiş olması, kadını erkeğe hizmet etme yönündeki geleneksel rolünden çıkarma yönünde bir adım teşkil etmiştir²³. Erkeğin ise evden ayrıldıktan sonra evin kirasını, elektrik ve telefon faturalarını ödememesinin evlilik birliğinden doğan görevini yerine getirmediği anlamına geldiğini,²⁴ keza eşe bağımsız konut sağlamamasının²⁵ ve "çalışması konusunda eşine baskı" yapmasının²⁶ kendisine kusur olarak atfedildiğini, başka bir deyişle maddi görevlerin erkeğe yüklenmekte olduğunu görmekteyiz.

19 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, RG. 08.12.2001-24607 ("TMK").

20 TMK m. 174.

21 2. HD., E. 2016/15692, K. 2018/6039, K.t. 03.05.2018. Ancak kararda bu vakanın, ispatlanmadığı için kadına kusur olarak yükletilemeyeceği ifade edilmiştir.

22 2. HD., E. 2018/1433, K. 2018/4790, K.t. 10.04.2018.

23 2. HD., E. 2018/733, K. 2018/2648, K.t. 26.02.2018.

24 HGK., E. 2017/1581, K. 2018/1050, K.t. 09.05.2018.

25 2. HD., E. 2016/16304, K. 2018/7280, K.t. 05.06.2018; 2. HD., E. 2018/1433, K. 2018/4790, K.t. 10.04.2018.

26 2. HD., E. 2018/3991, K. 2018/15072, K.t. 24.12.2018.

kullanma izlenimi" edinilmektedir. Bu nedenle, oyçokluğuyla, kötü muamele yasağından doğan pozitif yükümlülüğün usuli boyutunun ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

Aile Hukuku Uyuşmazlıkları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet

Kanun önündeki eşitlik, toplumsal hayattaki fiili eşitsizliğin ortadan kaldırılması için her zaman yeterli olmamakta, bazen fiili eşitsizliği kucaklayıcı ve derinleştirici bir etki doğurabilmektedir. Gerçek eşitliğin sağlanması amacı, uygulayıcılara, özellikle mahkemelere kuralların bu amaca uygun olarak yorumlanması ve uygulanması yönünde bir görev yüklemektedir. Bu çerçevede, hukuk kurallarının somut olaylara nasıl uygulandığını gösteren yargı kararlarının, geleneksel cinsiyet rollerini sarmalayarak yeniden mi ürettiği yoksa eşitlikçi rollerin yaşama geçirilmesini mi sağladığının irdelenmesi, toplumsal cinsiyet sorununda haklar açısından hangi noktada olduğumuzun belirlenmesi açısından elzem nitelik taşımaktadır. Aile hukuku uyuşmazlıklarına ilişkin yargı kararları, aile içi rol-

Cinsiyete dayalı iş bölümünün yansımalarının görüldüğü başka bir alan, çocuğun velayetinin ve çocukla kişisel ilişki kurma hakkının düzenlenmesine ilişkin uyuşmazlıklardır. Mahkeme, boşanma veya ayrılık kararı verirken çocuğun üzerindeki velayet hakkının hangi tarafça kullanılacağını ve velayet kendisine verilmeyen tarafın çocukla nasıl kişisel ilişki kuracağını, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlâk bakımından yararlarını esas alarak düzenler.²⁷ Bu alanda Yargıtay, velayet kendisine verilmeyen eşin çocukla her hafta sonu kişisel ilişki kurmasının, diğer eşi hafta sonları eve bağımlı²⁸ hâle getireceği, velayet görevini gereği gibi yerine getirmesine engel olacağı, ayrıca bu tür bir kişisel ilişkinin her hafta sonu yer ve ortamı değişen çocuğun da üstün yararına uygun olmadığı yönünde hüküm kurmaktadır. Yargıtay, yerleşik hâle gelmiş bu içtihadını, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, velayetin anneye²⁹ veya babaya³⁰ bırakıldığı iki ihtimalde de uygulamaktadır. Özellikle küçük yaştaki çocuklar açısından velayetin daha çok anneye verildiği nazara alındığında, 2018 yılında da sürdürülen bu anlayış,³¹ çocuğun velayete sahip anneyi sadece hafta içinde bakım işlevini üstlenen yönüyle değil, hafta sonlarında da başka yönleriyle görebilmesini; anne ile çeşitli biçimlerde zaman geçirebilmesini mümkün kılmakta ve çocuk gözündeki anne imajının ev ve bakım işlerine indirgenmesine engel olmaktadır.

Kadın Üzerindeki Geleneksel Baskı Araçlarının Aile Hukuku Uyuşmazlıklarına Yansıması

Türk Medeni Kanunu, eşlerden birinin diğerine şiddet uygulamasını “hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış” vasıflandırması çerçevesinde başlı başına bir boşanma sebebi olarak belirlemiş, ancak bu fiili affeden eşin dava hakkının ortadan kalkacağını düzenlemiştir.³² Kanun affetme iradesini şekle bağlamamış, olayın affedilmiş olup olmadığının tespitini hâkimin takdirine bırakmıştır. Yargıtay 2018 yılında verdiği bir kararda, saçlarının koparılması yoluyla şiddete uğrayan kadının ceza davasında şikâyetten vazgeçmesinin, erkeği boşanma davası çerçevesinde de affettiği sonucuna varılması için yetersiz olduğu yönünde hüküm kurmuştur. Karara göre kadının şikâyetten vazgeçmesi, “erkeği cezadan kurtarmaya yönelik olup, erkeği affettiği anlamına gelmediği gibi affın kabul edilebilmesi için kayıtsız şartsız bir irade beyanının mevcut olması ya da en azından affı gösterir fiili bir tutum ve davranışın gerçekleşmiş olması gerekmekte olup, ayrıca af olgusunu iddia edenin bunu somut delillerle ispatı lazımdır.”³³ Affetme iradesini dar yorumlayan ve ispat yükünü de şiddet uygulayan tarafa yükleyen bu kararıyla Yargıtay, fiziksel şiddetin en azından boşanma davası açısından hukuki sonuçlarını doğurabilmesine olanak sağlamıştır.

Şiddet ayrıca diğer sebeplere dayalı boşanma davalarında da boşanmanın maddi sonuçlarının tayini bakımından rol oynamakta, nitekim tarafların boşanmaya yol açan olaylardaki karşılıklı kusurlarının tartımında dikkate alınan etmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nitelikteki uyuşmazlıklarda tarafların birbirlerine karşılıklı olarak çeşitli fiilleri isnat etmeleri ve mahkemelerin bu fiillerin toplu değerlendirmesini yaparak hangi tarafın daha kusurlu olduğu yönünde genel bir değerlendirmeye varmak zorunda olmaları, kusur sayılan eylemler içinde şiddetin yerini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Bununla beraber Yargıtay’ın, kusur olarak görülen çeşitli eylemler içinde şiddete özel bir önem bahsetme eğiliminde olduğu, şiddet eylemini işleyen erkeği, buna maruz kalan kadından daha kusurlu bulduğu çok sayıda karardan anlaşılabilir. Bu yöndeki değerlendirmeler yoluyla Yargıtay, erkeğin kadını kontrol etmek için kullanabildiği

27 TMK m. 182, m. 323.

28 Kararlarda kullanılan “eve bağımlı olma” ifadesi, çocuğu hafta sonu alacak ebeveynin çocuğu almaya ne zaman geleceğinin ve çocuğu ne zaman bırakacağını belli olmayabilmesi nedeniyle çocukla kalan ebeveynin diğer ebeveynin gelmesini ve gitmesini beklemek için evde kalmak zorunda kalacağı ve bu nedenle hafta sonunu programlayamayacağı şeklinde yorumlanmaktadır.

29 2. HD., E. 2015/22673, K. 2017/1969, K.t. 27.02.2017; 2. HD., E. 2014/3384, K. 2014/10303, K.t. 05.05.2014; 2. HD., E. 2012/2460, K. 2012/20396, K.t. 05.09.2012; 2. HD., E. 2007/3255, K. 2007/4139, K.t. 15.03.2007; 2. HD., E. 2005/472, K. 2005/1404, K.t. 07.02.2005.

30 2. HD., E. 2014/5632, K. 2014/10716, K.t. 08.05.2014; 2. HD., E. 2009/5173, K. 2010/8027, K.t. 22.04.2010; 2. HD., E. 2007/8454, K. 2007/9365, K.t. 04.06.2007.

31 2. HD., E. 2016/11800, K. 2018/2396, K.t. 22.02.2018.

32 TMK m. 162.

33 2. HD., E. 2018/1054, K. 2018/2622, K.t. 27.02.2018.

34 2. HD., E. 2016/16353, K. 2018/5418, K.t. 24.04.2018; 2. HD., E. 2016/16883, K. 2018/5547, K.t. 24.04.2018; 2. HD., E. 2016/17092, K. 2018/5458, K.t. 24.04.2018; 2. HD., E. 2016/18281, K. 2018/6370, K.t. 17.05.2018; 2. HD., E. 2016/19085, K. 2018/7049, K.t. 31.05.2018; 2. HD., E. 2016/19101, K. 2018/7047, K.t. 31.05.2018; 2. HD., E. 2016/19814, K. 2018/7260, K.t. 04.06.2018; 2. HD., E. 2016/20858, K. 2018/8072, K.t. 26.06.2018; 2. HD., E. 2018/7079, K. 2018/15283, K.t. 25.12.2018; ancak aksi yönde bkz. 2. HD., E. 2018/4088, K. 2018/15401, K.t. 25.12.2018; 2. HD., E. 2018/6409, K. 2018/15372, K.t. 25.12.2018, bu son kararda kadına atfedilen kusurlar arasında ortak çocuğa fiziksel şiddet de olduğu belirtilmelidir.

en yerleşik baskı aracının normalleştirilmesinin önünde geçmektedir. Bu yaklaşımın kadına yönelik şiddete karşı istikrarlı biçimde caydırıcı etki doğurabilmesi ise, ancak şiddet uygulayan tarafın cinsiyetinden bağımsız olarak uygulanabilmesi hâlinde mümkün olacaktır. Bu itibarla şiddetin diğer kusurlu davranışlar içinde eriyip sıradanlaşmasına engel olan bu yaklaşımın şiddetin hangi eş tarafından uygulandığına bağlı olmadan yaygınlaşması gerekmektedir.³⁵

Aile hukuku alanında son yıllarda karşımıza çıkan bir başka mesele, evlilik birliğinden doğan sadakat yükümlülüğünü ihlal eden kadın veya erkekle birlikte olan üçüncü kişi aleyhine, diğer eş tarafından açılan manevi tazminat davalarının akıbetidir. Bu alanda tanınırlık kazanan vakalar çoğunlukla evli eş ile birlikte olan kişinin kadın olduğu vakalar olduğundan kamuoyunda mesele “öteki kadın”ın evli erkekle birlikte olmasından doğan sorumluluğu meselesine dönüşmüştür. Konunun genel olarak “öteki kadın” çerçevesinde gündeme gelmiş olması, üçüncü kişi kadın olduğu zaman doğacak sonuçların ağırlığına bakıldığında da anlaşılabilir bir durumdur. Aldatmaya iştirak ederek evlilik birliğine ve aldatılan eşin kişilik haklarına saldırıda bulunduğu yargı organı tarafından kabul edilen kişinin kadın veya erkek olması hâlinde bu üçüncü kişiye içinde yaşadığı çevrenin bakışı da farklı kodlara göre belirlenmektedir. Bu itibarla yargı organlarının bu konuda benimseyeceği tutum, erkeklerden çok kadınlar ve onlardan beklenen davranış biçimleri açısından etki doğurmakta, kadınların davranışları üzerinde baskı unsuru oluşturmaktadır.

Öteki kadını aldatılan kadına tazminat ödemeye mahkûm eden yargı kararları, eşler arasında evlilik birliğinden doğan yasal sadakat yükümlülüğünü üçüncü kişiler nezdinde de etki doğurur biçimde yorumlamakta; iki kişi arasında kurulmuş olan evlilik birliğinin ve aile bütünlüğünün korunmasını herkesin izlemesi gereken bir saik olarak belirlemektedir. Bu anlayış çerçevesinde kadının, evli olduğunu bildiği erkekle ilişkiye girmesi “gerek yasalarca gerek örf ve âdet hukukunca korunmayan haksız bir davranış” teşkil etmektedir.³⁶ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi ile Hukuk Genel Kurulu’nun çelişkili kararlar vermeleri üzerine mesele İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulu tarafından, 2018 yılında verilen kararlar çözüme kavuşmuştur. Verilen kararda, eşlerden birinin, yalnızca diğer eşten sadakat yükümlülüğüne uygun davranmasını talep edebileceği; üçüncü kişinin sadakat yükümlülüğünün bulunmaması nedeniyle, evli eşle birlikte olan üçüncü kişinin bu davranışının diğer eşin kişilik haklarına doğrudan bir saldırı niteliğinde olduğunun söylenemeyeceği ifade edilmiştir. Böylece “evlilik birliği devam ederken eşlerden biri ile evli olduğunu bilerek birlikte olan üçüncü kişiye karşı diğer eşin manevi tazminat isteminde bulunamayacağı” yönünde hüküm kurularak,³⁷ bu alanda örf olarak kabul edilen değerler ile devletin yaptırım gücüne sahip hukuk kuralları arasındaki sınır netlikle belirlenmiştir.

Evlilik Birliğinin Sona Ermesinin Ardından Kadının Ekonomik Bağımsızlığını Kazanması

Evlilik boyunca aile içi görevlerin sorumluluğunu üstlenen kadının, yeterli mal varlığı birikiminden ve eğitiminde yoksun kalması, kendisine hasredilen bu rolün olağan ve beklenebilir sonucudur. Bu durum evlilik birliğinin sona ermesi sonucu eşlerin ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri sürecinde kadın ile erkek arasında bazen giderilmesi imkânsız seviyede fiili eşitsizliğe yol açabilmektedir.

Yargıtay, düğün sırasında evlenen kişilere takılan ziynet eşyasının kim tarafından, kime takılırsa takılırsın kadına bağışlanmış sayılacağını ve kadının kişisel malı olarak kabul edileceğini yerleşik içtihat olarak benimsemiştir.³⁸ 2018 yılında da bu içtihattan ayrılmadığı söylenebilir.³⁹ Düğünde ziynet eşyası takılması, ziynet eşyasını takan tarafından yapılan karşılıksız bir kazandırmadır ve hukuken bağışlama teşkil eder. Bağışlayan kişinin kazandırmayı kadın veya erkekte hangisine yapmak istediği yönündeki iradesini, ziynet eşyasının kime takıldığından bağımsız olarak değerlendiren, aksi yönde açıklık bulunmadığı hâllerde, eşya

35 Kadının erkeğe fiziksel şiddet uyguladığının sabit olmasına rağmen, boşanmaya sebebiyet veren olaylarda erkeğin yine de daha kusurlu olduğu yönünde bkz. 2. HD., E. 2018/5606, K. 2018/14630, K.t. 17.12.2018. Bu yöndeki bir anlayış, şiddeti analiz ederek son tahlilde kadınlar aleyhine de sonuçlar doğmasına sebep olacaktır.

36 Örn. bkz. HGK., E. 2017/4-1482, K. 2017/556, K.t. 29.03.2017; HGK., E. 2010/4-129, K. 2010/173, K.t. 24.03.2010.

37 İBBGK., E. 2017/5, K. 2018/7, K.t. 06.07.2018.

38 3. HD., E. 2016/60, K. 2017/8131, K.t. 25.05.2017; 3. HD., E. 2016/7410, K. 2017/17097, K.t. 6.12.2017; 3. HD., E. 2017/16859, K. 2017/17965, K.t. 20.12.2017; 3. HD., E. 2015/8688, K. 2016/5621, K.t. 12.04.2016; 3. HD., E. 2014/10588, K. 2015/3965, K.t. 12.03.2015; ancak sadece kadına takılan ziynet eşyalarının kadına ait sayılacağını benimseyen kararlar da verilmiştir; bkz. 2. HD., E. 2015/21595, K. 2016/7587, K.t. 13.04.2016.

39 3. HD., E. 2016/19693, K. 2018/6097, K.t. 30.05.2018; 3. HD., E. 2016/13442, K. 2018/2229, K.t. 08.03.2018.

“kime takılmış olursa olsun” kazandırmanın kadına yapılmış olduğunu kabul eden bu içtihadın, kadının boşanma sonrasındaki mali durumunu iyileştirme sonucunu doğurduğu görülmektedir.

Türk Medeni Kanunu uyarınca, boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, ister erkek ister kadın olsun, boşanmaya yol açan olaylarda daha ağır kusurlu olmamak şartıyla, geçimini sağlamak için, diğer taraftan ödeme gücü çerçevesinde yoksulluk nafakası talebinde bulunabilir. Boşanma sonrası ekonomik hayata katılımın erkek için kadına nazaran daha kolay olması, yoksulluğa düşme riskinin daha çok boşanan kadın açısından ortaya çıkmasına, dolayısıyla nafakaya ilişkin uyumsuzlukların kadınların nafaka talepleri çerçevesinde değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Yoksulluk nafakasına, ancak yoksulluğa düşme tehlikesi içinde bulunan kişi lehine hükmedilebilir. Anayasa Mahkemesi tarafından da altı çizildiği üzere,⁴⁰ “ahlaki değerler ve sosyal dayanışma düşüncesi”ne dayanan yoksulluk nafakasıyla, “boşanma sonucunda yoksulluk içine düşen eşin asgari yaşam gereksinimlerinin karşılanması düşünülmüştür.” Yoksulluğa düşme kavramı, hâl ve şartlara bağlı olduğundan kanunda tanımlanmamış, somut olay çerçevesinde amaca uygun ve adil değerlendirmenin yapılabilmesi için tanımlama işlemi mahkemelere bırakılmıştır.⁴¹ Yargıtay da nafaka taleplerini değerlendirirken yoksulluğa düşme şartının yerine gelip gelmediğini detaylı biçimde incelemektedir. Yargıtay içtihadına göre, örneğin, talepte bulunan kadının taşınmaz maliki olması, yoksulluğa düştüğünün kabulüne engel teşkil edebilir.⁴² Yine 2018’de verilen kararlarda nafaka talep eden kadının çalışıp çalışmadığının, çalışıyor ise bunun sürekli mahiyette olup olmadığının, gelirinin düzenli ve kendisini yoksulluktan kurtaracak yeterlilikte olup olmadığının, özellikle çalışıp işten ayrıldı ise işten kendi isteğiyle çıkıp çıkmadığı hususlarının araştırılarak yoksulluk nafakası istemi hakkında bir karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴³ Kendi isteğiyle işten çıkıp çıkmama hususunun inceleme konusu yapılmasından anlaşılmaktadır ki yoksulluğa düşme şartının değerlendirilmesinde sadece fiili maddi duruma değil, ilgili kişinin bu durumdan kendi çabasıyla çıkma imkânının olup olmadığına da önem atfedilmektedir. Yine geçtiğimiz yıl verdiği bir kararda Yargıtay, aynı kaygıyı, yoksulluk nafakasını ancak “geçimini kendi mali kaynakları ve çalışma gücüyle sağlama imkânından yoksun olan taraf”ın talep edebileceğini söyleyerek ifade etmiştir.⁴⁴ Başka bir deyişle, yoksulluk nafakası, kendi ataleti nedeniyle gelersiz kalan kişilere değil, gelir elde etme imkânından mahrum bulunan kişiler lehine hükmedilmektedir.

Öte yandan yoksulluk nafakasının ödenmesi, ancak hükmedilmesini gerektiren şartlar devam ettiği sürece söz konusu olmaktadır. Kanuni düzenleme uyarınca, yoksulluk nafakası, alacaklı tarafın yeniden evlenmesi ya da taraflardan birinin ölümü hâlinde kendiliğinden kalkmakta; alacaklı tarafın evlenme olmaksızın fiilen evliymiş gibi yaşaması, yoksulluğunun ortadan kalkması ya da haysiyetsiz hayat sürmesi hâlinde mahkeme kararıyla kaldırılmaktadır.⁴⁵ Ayrıca, 2018 yılında verdiği bir kararda Yargıtay, yoksulluk ortadan kalkmamış olsa dahi, nafaka alacaklısının gelirinde iyileşme olması hâlinde hakkaniyet ilkesi uyarınca nafaka miktarının makul bir oranda indirilmesi gerektiği yönünde hüküm kurmuştur.⁴⁶ Görülmektedir ki kanun koyucunun nafaka tayini için bir süre sınırı öngörmemiş olması, nafaka alacaklısının haklarının sınırsız nitelikte olduğu anlamına gelmemekte; bu durum Yargıtay uygulamasıyla da desteklenmektedir. “Boşanmadan dolayı yoksulluğa düşecek olan eşin diğer eş tarafından, şartları bulunduğu sürece ekonomik yönden desteklenmesi ve asgari yaşam gereksinimlerinin karşılanması”⁴⁷ amacına hizmet eden nafaka, koşulların değişmesiyle tamamen ortadan kalkabilir veya miktarı indirilebilir.

40 AYM, E. 2011/136, K. 2012/72, K.t. 17.05.2012.

41 HGK., “yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim” gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanların “yoksul” kabul edileceğini benimsemiştir (Örn. bkz. E. 2007/2-275, K. 2007/275, 16.05.2007; E. 1998/2-656, K. 1998/688, 07.10.1998).

42 2. HD., E. 2016/17270, K. 2018/6752, K.t. 28.05.2018; 2. HD., E. 2016/16883, K. 2018/5547, K.t. 24.04.2018; 2. HD., E. 2017/4454, K. 2018/15363, K.t. 25.12.2018

43 2. HD., E. 2016/20173, K. 2018/2969, K.t. 5.03.2018; 2. HD., E. 2018/4254, K. 2018/15400, K.t. 25.12.2018. İşten ayrılmada haklı nedeninin bulunup bulunmadığının araştırılması yönünde, 2. HD., E. 2018/6428, K. 2018/14747, K.t. 18.12.2018.

44 HGK., E. 2017/1579, K. 2018/673, K.t. 04.04.2018; HGK., E. 2017/1584, K. 2018/503, K.t. 21.03.2018. Bu kararlarda ayrıca asgari ücret seviyesinde gelir sahibi olmanın yoksulluk nafakası bağlanmasına engel olmayacağı ancak bu durumun nafaka miktarının tespitinde esas alınacağı da belirtilmiştir.

45 TMK m. 176/f. 3.

46 3. HD., E. 2018/330, K. 2018/993, K.t. 13.02.2018.

47 AYM, E. 2011/136, K. 2012/72, K.t. 17.05.2012.

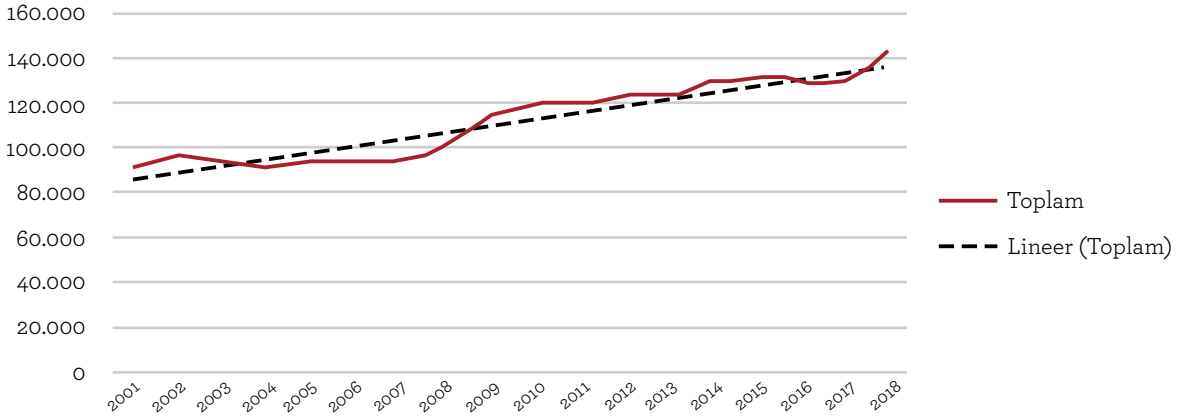
Boşanmalar

Türkiye’de evlenme ve boşanmalara dair veriler her yıl TÜİK tarafından hazırlanmaktadır. Mart 2018’de yayımlanan istatistiklere göre, Türkiye’de kaba boşanma hızı 2017 yılında %1,6 iken, 2018 yılında %1,75 oldu.⁴⁸

Türkiye genelinde boşananların oranına yüzde olarak bakıldığında özellikle 2002, 2009 ve 2018 yıllarındaki ivme göze çarpmaktadır.

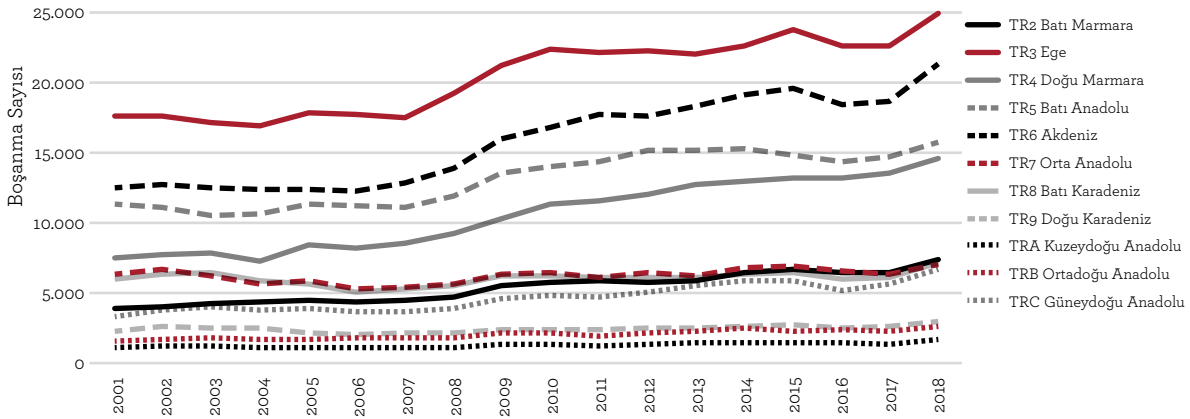
Buna göre, 2017 yılında boşananların sayısına nazaran (n=128.411), 2018 yılında boşanmalarda %10,6 bir artış gözlenmiştir (n=142.448). Her hâlükârda, bu sayılar OECD ülkelerinin oldukça altında seyretmektedir. Türkiye genelinde boşananların oranına yüzde olarak bakıldığında özellikle 2002, 2009 ve 2018 yıllarındaki ivme göze çarpmaktadır.

Bu ivmenin, özellikle bahsi geçen yıllarda ve/veya hemen öncesinde Türkiye’yi ve dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz dönemleriyle ve maddi sebeplerle ilişkilendirilebileceğini söylemek mümkün olmakla beraber, yasalardaki kolaylaştırıcı etkenleri, boşanmış kadının üzerindeki sosyal baskının ve önyargıların özellikle büyük şehirlerde azalması, kadının iş piyasalarına katılmasıyla kötü giden ilişkileri sonlandırmada daha rahat karar alabilmesi, giderek bireyselleşen bir toplum düzeni gibi belli başlı sosyal nedenler de göz ardı edilmemelidir. Ancak, boşanan bireylerin hangi sınıfsal yapıya mensup olduğuna dair verilerin de boşanma oranlarının artışıyla ilişkili olabileceğini ve bu nedenle sosyal sınıf, sosyoekonomik göstergeler ve boşanma arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için yeni veriler üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 9. Türkiye’de boşanma değişimi, 2001-2018.⁴⁹

Boşanmaların yaşandığı en büyük üç il kapsamında baktığımızda ise, 2017 ve 2018 yılları arasında büyük değişimlerin söz konusu olmadığını görüyoruz. 2017 yılında en çok boşanmaların gerçekleştiği üç şehir İstanbul (n=28.175), İzmir (n=10.939) ve Ankara (n=10.590) iken 2018 yılında bu sıralama yine aynı kaldı; yalnızca sayılar bir miktar daha arttı. Buna göre 2018 yılındaki boşanma sayıları şu şekildedir: İstanbul’daki boşanma sayısı 30.336, İzmir’deki 11.994, Ankara’daki 11.696.

Şekil 10. Boşanma sayıları ve bölgelere göre değişim, 2001-2018.⁵⁰

48 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri,” (2001-2018), http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068.

49 TÜİK, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri,” 2001-2018 verileri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

50 TÜİK, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri,” 2001-2018.

Boşanma çoğu zaman tek bir nedene bağlı olmamakta, pek çok sebep bir araya gelerek yıllar içinde bireyleri ayrıştırabilmektedir. Ancak, aile mahkemeleri önünde çekişmesiz boşanmayı tercih eden bireyler, genellikle gerekçelerini “geçimsizlik” olarak belirtmektedir. Benzer şekilde, 2018 TÜİK verilerinde de şiddetli geçimsizliğin (n=139.481) %97,92 gibi bir oranla boşanmaların ilk gerekçesi olduğunu görmekteyiz. Şiddetli geçimsizliği, bilinmeyen nedenler (%1,3, n=1852) ve diğer (%0,51, n=725) kategorileri takip etmektedir. Bunu müteakiben %1,1 oranıyla terk (n=161), %0,7 oranıyla zina (n=98) ve her biri %0,3 oranıyla akıl hastalığı (n=46), cürüm ve haysiyetsizlik (n=45), cana kast ve çok fena muamele (n=40) gelmektedir (bkz. Tablo 1).

Boşanma nedenlerini daha detaylı analiz edebilmek ve sosyal politikalar geliştirebilmek için bu nedenlerin daha iyi anlaşılması ve yıllar içindeki farklılıkların belirlenmesi zaruridir. Örneğin, 2016 yılında TÜİK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı iş birliğinde yürütülen Aile Yapısı Araştırması'nda boşanma nedeni kategorileri farklıdır.⁵¹ Bu araştırmada sorumsuz ve ilgisiz davranma (%50,9), evin ekonomik geçimini sağlayamama (%30,2), eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması (%24,3) boşanmalarda en önemli üç neden olarak karşımıza çıkmaktayken 2018 yılında bu kategorilerden bazıları içerilmemiştir. Ayrıca, 2016 yılına ait aynı veri, kadın ve erkek için boşanma nedenlerini ayrıştırmıştır. Buna göre, sorumsuz ve ilgisiz davranma kadınlar için %61,5 oranında, erkekler içinse %40,2 oranında en önemli boşanma nedeni olarak görülmektedir. Bunu, kadınlar için %42,6 ile evin ekonomik geçimini sağlayamama ve %36,4 ile dayak/kötü muamele izlemektedir. Erkekler içinse en önemli diğer iki unsur, %24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması ve %24 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması gelmektedir. Ancak, 2017 ve 2018 yılında bu veriler, toplumsal cinsiyete duyarlı olarak ayrışmadığından, kadınlar ve erkekler için hangi nedenin boşanmada hangi oranda belirleyici olduğuna dair daha güncel bir analiz yapmak maalesef mümkün olamamaktadır.

Tablo 1. Boşanma nedenleri⁵²

Boşanma nedeni	Boşanma sayısı	Yüzdeler
Zina	98	%0,07
Cana kast ve çok fena muamele	40	%0,03
Cürüm ve haysiyetsizlik	45	%0,03
Terk	161	%0,11
Akıl hastalığı	46	%0,03
Geçimsizlik	139.481	%97,92
Diğer	725	%0,51
Bilinmeyen	1.852	%1,3
Toplam boşanma sayısı	142.448	%100

Türkiye genelinde 2017 yılında çocuğu olmayan (ya da velayet verilmemiş olan) kadın ve erkeklerin oranını karşılaştırdığımızda, boşanan kadınların oranı %40 (n=72.520) iken, erkeklerin oranı %60 (n=110.492)'tir. 2018 yılında ise çocuğu olmayan ve boşanan kadınların oranı %39 (n=78.149) iken erkeklerin oranı %61 (n=123.027) oldu.

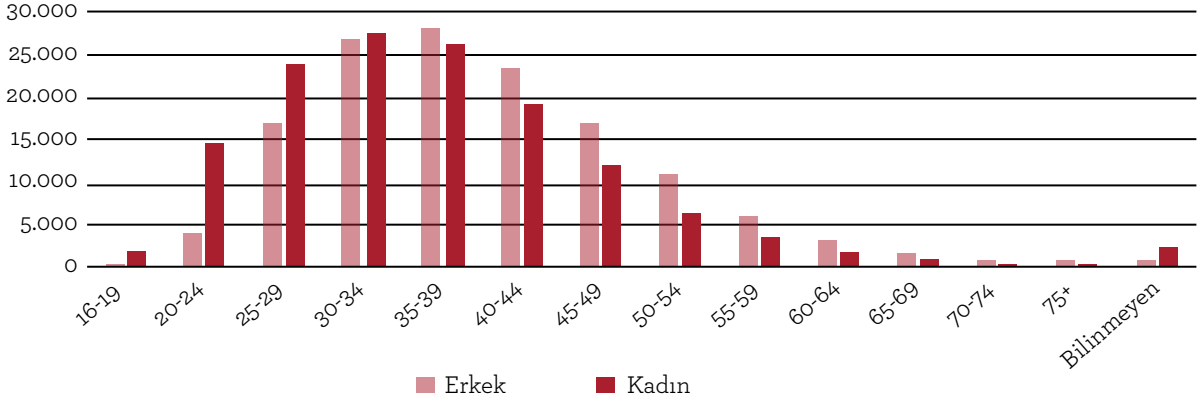
Boşanmaların evlilik süresiyle ilişkisine bakıldığında, 2018 yılında boşanmaların %37,6'sının evliliğin ilk 5 yılında, %20,4'ünün evliliğin 6. ile 10. yılları arasında, %15'inin ise evliliğin 11 ile 15. yılları arasında gerçekleştiğini görüyoruz. Bu veriye dayanarak, evlilik süresi arttıkça boşanma oranları farklı nedenlerle düşme eğiliminde olmakla beraber, 50 yaş ve üzeri çiftlerde

Boşanmaların evlilik süresiyle ilişkisine bakıldığında, 2018 yılında boşanmaların %37,6'sının evliliğin ilk 5 yılında, %20,4'ünün evliliğin 6. ile 10. yılları arasında, %15'inin ise evliliğin 11 ile 15. yılları arasında gerçekleştiğini görüyoruz.

51 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Aile Yapısı Araştırması, 2016*, Haber Bülteni sayı 21869 (18 Ocak 2017), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>.

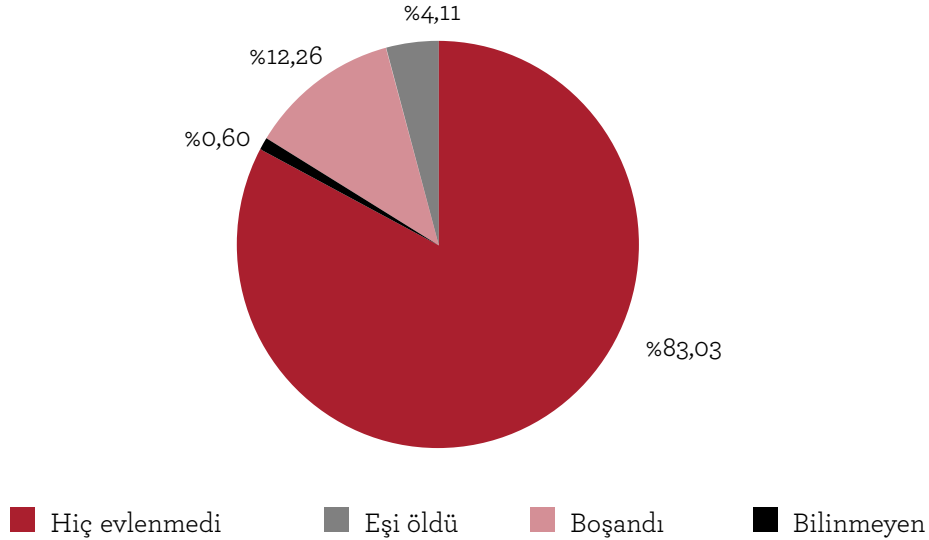
52 TÜİK, “Evllenme ve Boşanma İstatistikleri.”

20+ evlilik sonrası boşanmalar gerçekleşmektedir. 2018 yılında Türkiye’de ortalama evlilik yaşı kadınlar için 24,8, erkekler için ise 27,8 olarak belirtildi. Evlilik yaşı ve boşanmalar arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda, kadınların en çok 30-34 yaşları arasında (n=27.635), erkeklerin ise 35-39 yaşları arasında (n=28.384) boşandığını görüyoruz.

Şekil 11. Evlilik yaşına göre boşanmalar.⁵³

Boşanma ve yeniden evlenme arasındaki ilişkiye bakıldığında, yeniden evlenmelerin de özellikle kadınlar için geçtiğimiz on yıllara oranla, daha az tabu olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Boşanan (%12,3) ve daha az sayıda da olsa eşini yitiren (%0,6) kadınların yeniden evlenme oranları, toplamda %12,9 (n=71.126) oldu. Aynı oran erkeklerde az bir farkla %14 (n=82.009) civarındadır.

Şekil 12. Yeniden evlenmeler (kadınlar için).⁵⁴

Son yıllarda boşanma sayılarında görece artış olmakla birlikte, Türkiye’de boşanma sayılarının OECD ülkelerine nazaran halen oldukça düşük seyretmesi ve yeniden evlenmelerin artış göstermesi nedeniyle, modernleşme kuramlarının ve neo-muhafazakâr kesimin iddialarının aksine, Türkiye’de aile kurumunun sağlam temellere dayandığını söylemek mümkündür.

53 TÜİK, “Evlilik ve Boşanma İstatistikleri.”

54 TÜİK, “Evlilik ve Boşanma İstatistikleri.”

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması*. 2016. <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/bilim-serisi/83-turkiye-de-yasli-bakim-hizmetlerinin-proaktif-yonu-ve-mali-yuku-analizi-etut-arastirmasi-2016.pdf>.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması*. Araştırma ve Politika Serisi 43 (2016). www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Suriyeliler_ile_Turkiye_Cumhuriyeti_Vatandaslari_Arasindaki_Evlilik_Iliskileri_Arastirmasi.pdf.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara, 2015. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAna-RaporKitap26Mart.pdf>.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Huzurevi Sosyal Verileri*. 2018. <https://eyh.aile.gov.tr/huzurevleri-envanteri>.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Çalışma Hayatı İstatistikleri / Labour Statistics 2017*. Erişim tarihi 21 Mart 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/3372/yabanciizin2017.pdf>.
- Arık, Burcu Meltem, Ertuğrul Polat, Özgenur Korlu, Yeliz Düşkün. *Eğitim İzleme Raporu 2017-2018*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2018. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_2017_2018_29.11.18.pdf
- Baran, Aylin Görgün. “Türkiye’de Yaşlıların Dezavantajlı Konumu Kapsamında Yoksulluk ve Çalışma Yaşamına Katılım Düzeyleri.” *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 11, no. 24 (2017).
- Bora Başara, Berrak, İrem Soytutan Çağlar, Asiye Aygün ve Tuğcan Adem Özdemir, ed., *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Bölükbaş, Fatma. “The Language Needs Analysis of Syrian Refugees: İstanbul Sample.” *The Journal of International Social Research* 9, no. 46 (2016): 21-31.
- Cemalcılar, Zeynep ve Fatoş Gökşen. “Inequality in Social Capital: Social Capital, Social Risk and Drop-Out in the Turkish Education System.” *British Journal of Sociology of Education* 35, no. 1 (2014): 94-114.
- Çelik, Çetin ve Ahmet İçduygu. “Schools and Refugee Children: The Case of Syrians in Turkey.” *International Migration* 57 (2019): 253-267.
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD). “Employment rate (indicator).” 2018. Erişim tarihi 3 Mayıs 2019, https://www.oecd-ilibrary.org/employment/employment-rate/indicator/english_1de68a9b-en.
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD). *Education at a Glance 2018: OECD Indicators*. 2018. Erişim tarihi 1 Mart 2019, https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en
- Honeypot. “2018 Women in Tech Index.” Erişim tarihi 3 Mayıs 2019, <https://www.honeypot.io/women-in-tech-2018/eur/>.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İl-

- lere Göre Dağılımı.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Göç İstatistikleri: Geçici Koruma.” Erişim tarihi 1 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Uluslararası Koruma.” 2018. Erişim tarihi 1 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma_363_378_4712
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Yıllara Göre İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancılar.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, <http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikamet-izinleri3633784709>.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu Yapanlar.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma_363_378_4712.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı.” Erişim tarihi 21 Mart 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/duzensiz-goc_363_378_4710.
- Kalkınma Bakanlığı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu. *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Ankara, 2014. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_Yaslanma.pdf.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2017-2018*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 2018. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Türkiye’de Meslekî ve Teknik Eğitimin Görünümü Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporu*. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi, No: 1 (Kasım 2018). http://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/12134429_No1_Turkiyede_Mesleki_ve_Teknik_Egitimin_Gorunumu.pdf.
- Peet, Evan D., Günther Fink ve Wafaie Fawzi. “Returns to Education in Developing Countries: Evidence from the Living Standards and Measurement Study Surveys,” *Economics of Education Review* 49 (Aralık 2016).
- Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı. *Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020*. Ankara, 2015. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/508>.
- Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği ve UN Women. (2018). *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi*. Ankara, Haziran 2018. http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/The_Needs_Assessment_TR_WEB.pdf.
- Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD). *Engelli Hakları İzleme Grubu Projesi*. 2018. <http://www.tohad.org/tohad/engelli-haklari-izleme-grubu-projesi/>.
- Türkiye Anne Çocuk ve Ergen Sağlığı Enstitüsü. “Anne Ölüm Oranları 2017.” Erişim tarihi 3 Mayıs 2019, <https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/anne-lmleri>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). “Eğitim İstatistikleri.” 2016. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). “Eğitim İstatistikleri.” 2018. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). “Evllenme ve Boşanma İstatistikleri.” 2001-2018. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). “İşgücü İstatistikleri.” 1988, 1998, 2008, 2018. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). “İşgücü İstatistikleri.” 2016. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2018*. Haber Bülteni sayı 30698 (1 Mart 2019). www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30698.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Aile Yapısı Araştırması, 2016*. Haber Bülteni sayı 21869 (18 Ocak 2017). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistiklerle Çocuk, 2018*. Haber Bülteni sayı 30708 (18 Nisan 2019). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30708>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2018*. Haber Bülteni sayı 30699 (18 Mart 2019). <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30699>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2018*. Haber Bülteni sayı 30699, 18 Mart 2019. <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30699>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Ölüm Nedeni İstatistikleri 2017*. Haber Bülteni 27620 (26 Nisan 2018). <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27620>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2017*. Haber Bülteni sayı 30607 (5 Eylül 2018). www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30607.
- Üner, Sarp, Mehmet Balcılar ve Toker Ergüder (ed.), *Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması: Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Prevalansı 2017 (STEPS)*. Ankara: Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Ofisi, 2018. https://www.who.int/ncds/surveillance/steps/WHO_Turkey_Risk_Factors_A4_TR_19.06.2018.pdf.
- Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Bilgi Yönetim Sistemi. "YÖK İstatistikleri". 2018. <https://istatistik.yok.gov.tr/>.
- Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Bilgi Yönetim Sistemi. "YÖK İstatistikleri." 2018. Erişim tarihi 3 Mayıs 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>.
- Zeybek, Ömer, Aliye Ahu Akgün, İlker Akgün ve Başak Demireş Özkul. "Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Mühendislik Alanlarında Yeni Mezun Kadın Elemanların İstihdama Katılımı: Hane Halkı İşgücü Verileri Üzerine Bir Uygulama." *EYI Bildiri* (2018). Erişim tarihi 3 Mayıs 2019, https://www.researchgate.net/publication/328145170_Turkiye%27de_Bilim_Teknoloji_ve_Muhendislik_Alanlarinda_Yeni_Mezun_Kadin_Elemanlarin_Istihdama_Katilimi.

